

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

**«РОЗВИТОК РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ»**

Виконала:
студентка VI курсу, 24А групи
Спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Шиш Юлія Сергіївна

Науковий керівник:
к. пед. н., доцент Кисла Оксана Феодосіївна

Чернігів - 2021

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 2021 року.

Студентка

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*
протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

_____ (підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	7
1.1. Особливості розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку	7
1.2. Форми організації навчання у ЗДО, що впливають на розвиток розумових здібностей старших дошкільників	18
1.3. Гра як засіб розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку.....	24
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ДЛЯ РОЗВИТКУ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	39
2.1. Використання дидактичних ігор для розвитку розумових здібностей старших дошкільників.....	39
2.2. Діагностика розумових здібностей старших дошкільників	44
2.3. Організація та керівництво дидактичними іграми в ЗДО	58
Висновки до розділу 2.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні вимоги та тенденції обумовлюють суспільство та оточення до розвитку особистості з високим рівнем розумового розвитку. Дошкільний вік – період, коли грі надається дуже велике значення, вона є провідною діяльністю дитини. Важливим для вихователів закладів дошкільної освіти в процесі гри є формування вмінь та навичок, а також передача знань дитині. Такими функціями володіє дидактична гра, за допомогою якої, вдосконалюються усі психічні процеси, дитина набуває навичок самостійності, ініціативності та цілеспрямованості.

Для старших дошкільників пріоритетною є розумова діяльність, адже вони готуються до вступу в школу. Проте, подати знання цікаво, сформувати вміння вчитись та інтерес до навчання, уміти зосередити увагу протягом певного часу – мистецтво, яке вимагає, у тому числі, знання вікових особливостей та педагогічної майстерності вихователя. Дидактична гра дозволяє утримувати увагу дитини на навчальних завданнях, таким чином, формуючи бажання вчитись. Старший дошкільник в навчанні та вихованні якого використовували дидактичні ігри, буде підготовлений до школи, він розуміє, що таке навчальне завдання та виконує їх легко, з задоволенням.

Дидактичні ігри існують уже давно, проте лише зараз вони набирають популярності. Ще декілька років тому навчання було спрямоване переважно на засвоєння нової інформації, зараз концепція «вчимося граючись» активно використовується в закладах дошкільної освіти.

В останній час пошуки вчених зосереджені на створенні серії ігор для повноцінного розвитку дитячого інтелекту. Даною проблематикою займаються З. Богуславська, О. Дяченко, Н. Веракса, Е. Смірнова, А. Бондаренко, Н. Михаленко, Н. Короткова [34].

Деякі аспекти даної проблеми не досліджені до кінця, тому темою нашої кваліфікаційної роботи є **«Розвиток розумових здібностей старших дошкільників засобами дидактичної гри»**. Адже, серед великої кількості

дидактичних вправ, які виконуються з дидактичним матеріалом чи без нього, необхідно виокремити ті, які будуть якнайповніше розвивати інтелект старшого дошкільника та готувати його до навчальної діяльності.

Об'єкт дослідження: освітньо-виховний процес у ЗДО.

Предмет дослідження – педагогічні особливості розвитку розумових здібностей старшого дошкільника засобами дидактичної гри.

Мета дослідження. Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка впливу дидактичних ігор на розвиток розумових здібностей старшого дошкільника.

Завдання дослідження:

1. Визначити особливості розумового розвитку старших дошкільників.
2. Проаналізувати форми організації навчання дітей дошкільного віку.
3. З'ясувати поняття «дидактична гра» та вплив дидактичних ігор на розумову сферу дошкільника.
4. Провести дослідження на визначення рівня розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку.
5. Розробити рекомендації для вихователів ЗДО щодо використання дидактичних ігор для розвитку розумових здібностей старших дошкільників.

Методи дослідження. В роботі було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, порівняння. Також було використано емпіричні методи: спостереження за поведінкою дітей, тестування та бесіда. Використовувались методи аналізу, інтерпретації та тлумачення даних теоретичного та емпіричного дослідження.

Практичне значення отриманих даних. Отримані результати можна широко використовувати вихователям в ЗДО для кращої підготовки до початкової школи та розвитку розумових здібностей дитини. Перспективним є визначення комплексу вправ, за допомогою яких можна отримати найкращі результати та впровадження їх у практичну діяльність.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження опубліковано статтю: Шиш Ю. С. Особливості розумових здібностей старших

дошкільників. *Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал*. №9. 2021. С. 1-5.

Участь у конференціях:

XXIV Міжнародна науково-практична конференція “About the problems of practice, science and ways to solve them”, 04-07 травня 2021 р., тема виступу: «Формування розумових здібностей старших дошкільників засобами дидактично гри»

Міжнародна науково-практична конференція «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» 3–4 вересня 2021 р., тема виступу: «Особливості формування розумових здібностей старших дошкільників».

Структура роботи: Дана робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та додатків. Обсяг основної частини роботи – 70 сторінок, список використаних джерел містить 64 позиції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Особливості розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку

Розумовий розвиток дошкільника – це рівень розвитку розумових здібностей, якими володіє дитина, куди відносять сукупність отриманих знань, кругозір дитини, розуміння основних закономірностей в навколишньому світі, показниками є здатність міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно, відповідаючи вимогам дорослих, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, уміння вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями та ступінь розвитку її пізнавальних процесів, таких як відчуття, сприймання, мислення, мовлення, пам'ять і уява [27; 40, с. 223].

Як показує практика, розумові можливості старшого дошкільника мають високий рівень. Цей період можна схарактеризувати тим, що діти не тільки можуть описати зовнішні ознаки предмету, але й досліджувати його внутрішні зв'язки. Дитина вчиться робити узагальнення, умовиводи, починає з'являтися здатність до абстрактного мислення. Не менш важливою є соціальна атмосфера в сім'ї, дружні взаєностосунки з іншими дітьми. Щоб дитина мала змогу розумово розвиватися, дорослі повинні враховувати захоплення дитини, підтримувати тільки позитивні риси та звертати увагу на її індивідуальні особливості [42, с. 223-224].

Дослідження наукової літератури, дозволило виокремити такі особливості розумового розвитку дітей 5-7 років:

- опосередкованість встановлення деяких відносин між предметами, заснована на узагальненні свого колишнього досвіду;

- процес упорядкування інформації (наявної та нової), що протікає на основі вдосконалення психічних процесів;
- зростаюча результативність пізнавальних процесів: здатність до довільного смислового запам'ятовування і відтворення, до сприйняття предметів і явищ, цілеспрямованого вирішення поставлених пізнавальних і практичних завдань;
- починається процес формування зіставлення навколишньої дійсності з поясненням, оцінкою вказівок дорослих і однолітків;
- формується адекватна самооцінка, що характеризує рівень свідомості дитини;
- це період розвитку знакового опосередкування;
- зростає пізнавальна активність: спрямований, стійкий інтерес до окремого об'єкта чи явища, прагнення до отримання знань;
- повне опанування звуковою системою рідної мови;
- засвоєння основних граматичних категорій і їх синтаксичних виразів;
- прояв диференційованого відбору мовних засобів у висловлюваннях в залежності від ситуації і учасників спілкування;
- поява і подальше вдосконалення пізнавальної форми спілкування з дорослими і однолітками;
- елементи самостійності в розумово-ігровій діяльності;
- виникнення мотиву демонстрації своїх знань, обізнаності;
- встановлення причинно-наслідкових зав'язків [61, с. 8-9].

I. Сікорський стверджує, якщо розумове виховання дитини починається з моменту народження, то вона обов'язково стає освіченою, людиною із здоровим мисленням. На його думку, під розумовою вихованістю, розуміється вміння знайти в пам'яті та відтворити вивчене раніше за першою вимогою. В розумовому розвитку дитини важливе значення відіграє чіткість, виразність, темп мовлення. Завданням дорослого є ознайомлення зі значенням та змістом слів. Для цього потрібно пояснювати власні дії, невідомі слова, активно використовувати міміку, жести, інтонацію, сприяти виразності мовлення.

Показники розумового розвитку старшого дошкільника, які були доведені вченими, виділяють такі: особливості сприйняття та виконання завдань, запитання, судження, зміст і форми ігор, характер спілкування з дорослими та однолітками. У розумовому процесі виокремлюють судження, розуміння, міркування, почуття [45, с.224].

Вчені визначили, що у структуру розумових здібностей входять такі компоненти:

- Процеси мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, абстрагування).
- Наочне моделювання.
- Просторове сприйняття.
- Вирішення елементарних розумових завдань.
- Оперативна пам'ять (здатність запам'ятовувати та відтворювати конкретну, символічну, семантичну, поведінкову інформацію).
- Вербальна гнучкість (здатність реагувати на запитання в обмежених часових рамках, швидкість переключення, підбір необхідних слів, різноманіття та багатство словникового запасу).
- Символічне опосередкування (відношення одного поняття до іншого, пізнаване через третє тощо).
- Гнучкість розумових процесів.
- Логічні операції (логічне оперування в вербальному плані; відносність понять; виділення логічних відносин між поняттями та ін.).
- Система когнітивних (пізнавальних) параметрів (ідентифікація; інтроспекція; імплікація, трансформація).
- Креативність (творча уява) [61, с. 9].

Уже з перших тижнів взаємодії вихователя з дитиною, правильно організований навчальний процес підвищує дитячу допитливість, стимулює пошукову поведінку, сприяє ранньому розвитку індивідуальних особливостей та розкриттю задатків, розвиває логічне мислення. Педагог повинен розуміти важливість розвитку, як системного, цілісного процесу функціональних,

структурних та якісних змін людини та цілеспрямовано розвивати розумові та моральні якості особистості.

«Без знання і використання педагогом загальних закономірностей розвитку організму, психіки й особистості дошкільника його робота ніколи не буде ефективною. Формування неможливе і без створення умов для самореалізації, самоутвердження дитини у взаємодії з предметним світом і світом людських взаємин» [22, с. 210-212].

Основними причинами відставання в розвитку є: конфлікти в сім'ї, алкоголізм у членів родини, дефіцит спілкування. Така негативна атмосфера погано впливає на емоційний та розумовий розвиток старшого дошкільника. Спілкування з дорослим допомагає сформувати запас знань, необхідний для вступу в школу і не лише кількісно, але і якісно збагачує дитину. При вступі до школи дитина повинна, по-перше, ознайомитись з простими фізичними явищами. Сюди входить розуміння властивостей руху в просторі та розуміння основних процесів. Наприклад, у вивченні фауни – це знайомство з тваринами, основні характеристики тварин (чому заєць взимку білий, ведмідь спить взимку, а тигр смугастий).

По-друге – це формування уявлень про події та явища суспільного життя людини. Варто прищеплювати дітям гуманність, патріотизм, розповідати про колективну працю, пояснювати, чим важлива взаємодопомога. Такі знання виступають основою уявлень старших дошкільників про суспільство. Говорючи про певну систему знань, важливо розповідати про центральне поняття та наводити конкретні приклади. Важливо не лише оперувати знаннями, але й показувати власне ставлення до них.

По-третє, важливо навчити дитину першим елементам грамоти, що включає звуковий аналіз, розрізнення букв. До математичної підготовки входить комплекс знань про величини, вміння рахувати, уявлення про задачі, вимірювання величин [42].

У розумовому розвитку старшого дошкільника, виділяють рівень сформованості пізнавальних психічних процесів та якісні особливості мислення

дитини. Коли дитина готова до школи, вона вмiє розмірковувати, видiляти iстотнi ознаки, схожiсть та вiдмiннiсть, знаходить причини виникнення явищ та робить висновки. Старший дошкiльник повинен видiляти предмет власного пiзнання та розумiти навчальну задачу. Цi вмiння формуються на основi психiчних процесiв, таких як: пам'ять, уява, мислення, сприймання. Аналiз предмета та явища починається з роботи вiдчуття та сприймання. Дiти усвiдомлюють та вивчають форму, колiр, смак, розмiр, запах предметiв. Дошкiльникам старшого вiку важливо розумiти причинно-наслiдковi зв'язки. Наприклад, за кольором плоду можна визначити його зрiлiсть а отже i про те, чи можна вживати його в їжу. Форма предмета дозволяє зрозумiти, якi функцiї вiн виконує та як його можна використовувати на практицi. Колесо кругле, а отже буде котитися. Саме тому його використовують у транспортних засобах.

«Отже, розумова готовнiсть включає, з одного боку, певний рiвень розвитку сприйняття, пам'ятi, мислення; з iншого – певний запас знань про навколишнiй свiт. Дошкiльник готовий до початкової дiяльностi в школi з боку розумового розвитку, по-перше, у рiвнi розвитку пiзнавальних процесiв, у якiсних особливостях дитячого мислення; по-друге, у запасi знань про дiйснiсть; важливими складовими пiзнавальної готовностi дитини є вмiння видiляти предмет свого пiзнання i приймати навчальнi задачi; формування пiзнавальної готовностi ґрунтується на розвитковi пiзнавальних процесiв дитини – пам'ятi, сприйняття, мислення, уяви у процесi спiлкування з дорослим; засвоєння запасу знань, з яким дитина повинна приходити в школу включає такi блоки, як знайомство дошкiльникiв iз простими фiзичними явищами; уявлення про подiї i явища суспiльного життя; засвоєння елементiв грамоти» [11].

Старший дошкiльний вiк є перiодом, коли закладається фундамент для розумової дiяльностi. Переважаюча форма мислення залежить вiд рiвня сформованостi розумових операцiй. Розвивається понятiйне мислення.

У своєму мисленнi, старший дошкiльник не тiльки спирається на враження, якi виникають в процесi сприймання предмета чи явища, але й

вчиться аналізувати набуті раніше знання. У старшому дошкільному віці, дитині не потрібно виконувати дії з предметом для того, щоб вирішити поставлене завдання. Тобто, провідним стає наочно-образне мислення. Дитина може обмірковувати завдання та формувати образи в думках. У цей період дитині можна пропонувати складніші завдання, такі як розв'язання головоломок, відгадування загадок тощо. Вони допомагають поєднати власні судження, згадати те, що дитина чула та бачила раніше, та сформулювати висновки. Якщо старший дошкільник вміє це робити, можна стверджувати про виникнення у нього найпростіших форм індуктивних та дедуктивних умовиводів [42].

5-6-річні діти уже можуть враховувати помітні особливості предметів і їх постійні властивості. Наприклад, стіл упав, тому що у нього одна ніжка, а він важкий і не підпертий. Старші дошкільники можуть виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки, вони спостерігають за предметами та явищами, аналізують власний досвід, таким чином уточнюючи власні знання та наближаються до правильного їх розуміння.

Пристосовуючись до навколишнього середовища, вивчаючи предмети, явища та їх властивості, дитина вчиться міркувати послідовно, уникаючи помилок та суперечностей. Мислення її конкретне та образне. Хоча старший дошкільник може уявляти собі те, про що йому розповідають, він мислить конкретними образами, які уже сформовані у свідомості [22, с. 211].

Н. Михайлова стверджує, що образ-уявлення неоднозначно закріплюється в діалектичній картині пізнання дошкільника. Для того, щоб здобути нові знання, потрібно мати наочну картину явищ, яка, засвоївшись, стає підґрунтям для нового розуміння. Нова інформація про предмет чи явище доповнює стару, розкриває їх сутність у свідомості особистості, внаслідок чого формується узагальнений образ. Він є результатом пізнання світу. Такий образ формується у свідомості на основі усіх отриманих знань про предмет. Саме тому уявлення не є постійним, воно змінюється від першого знайомства з предметами до нашарування нових знань, що розкривають його суть. Проте, воно завжди є цілісним, усвідомленим та зрозумілим [52, с. 40-41].

В одному випадку розумовому перетворенню піддається світогляд дитини, на базі якого утворився дійсний образ, в іншому – змінюється сам образ предмета чи явища. Оперування інформацією, вміння оперувати створеним образом та здійснення змін дозволяє розвивати просторові уявлення дитини [21, с.35].

Важливе значення має логічне мислення, яке потрібно розвивати з іншими видами. Хоча дослідники вважають, що його високий рівень не гарантує успіху в навчальній діяльності. Проте, будь-який вид діяльності не може обійтися мислення. Воно допомагає дитині засвоїти знання, вміння та навички. У дитини старшого дошкільного віку необхідно розвивати мислення, яке оперує знаками, тобто логічне. Основи логічного мислення важливо сформувати ще до початку вступу у школу. Словесно-логічне мислення дозволяє дитині узагальнювати, відносити предмети до певних категорій, класифікувати, ототожнювати їх. Відбувається перехід від загального до конкретного, діти помічають помилки та суперечності у власних судженнях та навчаються будувати нові, правильні. У контексті особистісного розвитку старшого дошкільника важливим є навчити його розмірковувати [24].

«Формування логічних прийомів є важливим чинником, який безпосередньо сприяє розвитку процесу мислення дітей. Психологічні дослідження з аналізу способів та умов розвитку мислення дитини доводять, що методичне керівництво таким процесом не лише можливо, а й є ефективним, тобто при організації спеціальної системи роботи з формування й розвитку логічних прийомів мислення спостерігається значне підвищення результативності цього процесу незалежно від початкового рівня розвитку дитини» [57].

На думку М. Скаткіної, структура логічного мислення складається з таких компонентів: «високий рівень виконання логічних операцій, самостійність, гнучкість мислення, характер його зв'язку з наочно-образними компонентами» [15].

В. Єгоріна вказує, що мислення за своїм характером є проблемним, адже в його процесі дитина вирішує конкретні завдання на основі знань, вмінь та досвіду, а також накопичених в процесі життя прийомів діяльності. У структурі логічного мислення розвиваються такі компоненти, як: вміння порівнювати поняття та предмети, розуміння зав'язків між предметами, здійснення теоретичного аналізу, вміння виділяти суттєве.

І. Матасова вважає, що логічне мислення впливає на емоційну, мотиваційну та когнітивну сферу особистості. За її допомогою дитина може перетворювати інформацію та зіставляти її з навколишньою дійсністю. Перехід від наочно-дійового до логічного мислення є складним процесом, яким повинна оволодіти дитина [24, с. 122-126].

Ж. Піаже, Л. Виготський, І. Сеченов, М. Поддьяков, Н. Підгорецька, аналізуючи логічне мислення у дитини, зазначають, що його розвиток неможливий без залучення дитини до свідомої діяльності, застосування внутрішніх психічних дій на практиці. Ж. Піаже вважав, що розвитку логічного мислення сприяє розвиток мовлення, адже дошкільнику легше зрозуміти властивості предметів та явищ, проговорюючи їх вголос [14].

І. Любченко, аналізуючи розвиток логічного мислення у старшого дошкільника, вважає, що його розвиток залежить від його ускладнення та засвоєння нових способів діяльності. Педагогічними умовами розвитку мислення дослідниця вважає «забезпечення гармонійного поєднання мотиваційних та операційних компонентів; демократичний стиль виховання дитини; розвиток операцій мислення, що сприяють порівнянню, узагальненню, аналізу під час роботи з художньою літературою, організації спостережень, спеціальних занять» [25].

Для розвитку логічного мислення, як і для особистості взагалі, важливо враховувати індивідуальні особливості дитини, її можливості та вікові характеристики, активізацію в процесі роботи, організаційні моменти навчальної діяльності, використання цікавих пошукових запитань та завдань.

«Логічне мислення – це процес пізнавальної діяльності, для якого характерне узагальнене й опосередковане відображення дійсності, при якому використовують логічні конструкції та готові поняття. Воно формується на основі образного мислення як вища стадія його розвитку; це тривалий і складний процес, який потребує вміння оперувати словами й розуміти логіку міркувань, володіти операціями (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення), формами (судження, умовивід) та методами (індукція, дедукція) мислення. Логічне мислення вимагає не лише високої активності розумової діяльності, але й узагальнених знань про істотні й загальні ознаки предметів і явищ дійсності, закріплені в словах. У структурі логічного мислення можна виокремити, передусім, такі основні компоненти: когнітивний, особистісний і мовленнєвий» [15].

Основою розумового розвитку є й своєрідність інтелекту, а не лише його рівень та глибина. Діти зі значними розумовими здібностями мають підвищену потребу у розумовому навантаженні та нових враженнях. Це говорить про їх надзвичайну пізнавальну активність, яка пов'язана із здатністю до саморегуляції [35].

Пізнавальний інтерес виражається в прагненні опанувати нову інформацію. Саме тому перед дослідниками постає важливе питання, як стимулювати дитину до пошуково-дослідницької діяльності. Дослідницька діяльність допомагає знаходити відповіді на запитання, добиватись поставлених цілей, перевірити свої можливості. Важливим чинником її стимулювання є створення розвивального середовища, яке повинно відповідати віковим особливостям дитини. Діяльність старших дошкільників постійно змінюється, тому розвивальне середовище повинно бути джерелом збагачення. В ньому дитина повинна розвивати власні інтереси, усвідомлювати потреби та можливості, а педагог повинен допомогти дитині шляхом підбору матеріалів, які б стимулювали до пізнавальної активності. Дошкільники старшого віку залюбки досліджують об'єкти та явища природи. Тому використання посуду, піску, глини, камінців, лупи, мікроскопу, настільних ваг, засушеного листя

дозволять урізноманітнити ігровий матеріал та зацікавити до дослідження природи [33].

Такий особливий тип мислення дитини, що являє собою єдність наочно-дійового та наочно-образного мислення і направлений на виявлення прихованих якостей та властивостей предметів називають дитячим експериментуванням, яке не залежить від дорослого, а будується дитиною. В процесі експериментування дитина отримує нову інформацію, яка змінює її враження про об'єкт дослідження. Експериментування стимулює до сміливості та розвитку гнучкості інтелекту, адже в його процесі старший дошкільник здобуває нові, неясні знання. А процес мислення розвивається не лише від незрозумілого до зрозумілого, але й навпаки. Здатність будувати власні припущення, дивуватись, а згодом задавати запитання не менш важлива, ніж відтворення готових схем та засвоєння знань [48, с. 225-226].

Проте, вихователь повинен пам'ятати, що умовиводи дитини формуються на раніше засвоєних знаннях, тому не потрібно забувати про навчання нових та закріплення старих знань. Важливо, щоб кожна вивчена тема приносила дитині нові відкриття, які були б зроблені самостійно. Таким чином старші дошкільники вчать аналізувати та подумки заглиблюватись в деталі.

У свідомості дитини формується пізнавальне завдання, висувуються припущення та на основі висунутої гіпотези здійснюються пошуково-дослідницькі дії. Вихователь повинен уважно вислухати дитину, зрозуміти, чи висновки правильні, а якщо є протиріччя – усунути їх. «Важливо, щоб кожне помилкове припущення було відхилене, щоб старші дошкільники були підведені до правильного розуміння суті того чи іншого явища. Отже, розвиток пізнавальних інтересів дітей залежить від уміння вихователя створити дидактичні й організаційні умови в процесі навчання старших дошкільників. Для цього треба забезпечити продуктивний зміст розвивального довкілля, системний підхід до організації активної пізнавальної діяльності дітей на основі використання ефективних форм, засобів і методів нестандартного типу для

розвитку і стимулювання пізнавальних інтересів, урахування індивідуальності кожного вихованця та надання йому права реалізації власної ініціативи» [35].

Пізнавальна діяльність здійснюється в двох основних формах: така, якою керує педагог; така, що здійснюється самостійно та з власної ініціативи. У першому випадку вона є навчально-пізнавальною діяльністю, у результаті якої засвоюються знання, вміння та навички. У другому дитина сама підбирає засоби та методи діяльності відповідно до власного розуміння [36, с. 50-52].

Мета пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку реалізується через розгортання процесу її досягнення. Для того, щоб досягти мети, дитина виконує певні операції, від яких залежить спосіб реалізації дії. Пізнавальна активність вважається результативною, якщо дошкільник отримав бажаний результат. Результатом пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку є засвоєні знання, сформовані уміння та навички активного здійснення пізнавальної діяльності, досвід емоційно-позитивного ставлення до процесу пізнання [35].

Інтелектуальна своєрідність дітей дуже помітна при однаково високому рівні їх розвитку. У дітей можуть проявлятися різні здібності, оскільки кожен проявляє свої розумові можливості по-різному.

Вчені роблять висновки, що вже у старшому дошкільному віці серед дітей можна зустріти тих, хто цікавиться математикою, біологією, літературою. Але через різносторонні інтереси, які також швидко змінюються, однозначно спрогнозувати професійне спрямування в майбутньому дитини не можливо.

Серед здібностей дитини вирізняють творчі, які пов'язані з уявою та допомагають старшому дошкільнику придумувати історії та казки, складати ігри, малювати малюнки та знаходити оригінальні способи вирішення поставленого завдання.

Високі показники творчих здібностей не є гарантом їх успішного використання в майбутньому, а лише дозволяють говорити про творчий потенціал та стають передумовою для формування творчої особистості при

належному їх розвитку, наявності мотивації та оволодінні певними вміннями та знаннями.

Для розвитку творчої особистості, як і для розумового розвитку велике значення має пізнавальна потреба. Пізнавальна мотивація проявляється в формі дослідницької та пошукової активності дитини.

Дослідницька активність дозволяє дитині краще пізнавати світ, перетворювати невідоме у відоме, дозволяє сформувати сенсорні та перцептивні еталони, за допомогою яких формуються первинні уявлення про навколишнє середовище. Дослідницька та пошукова активність у творчості виражається у самостійній постановці перед собою запитань щодо нового та незрозумілого. Проблемність виражається у відкритості старшого дошкільника до нового, пошуку суперечностей та невідповідностей та дозволяє перейти на вищий рівень розвитку своїх творчих здібностей [33].

1.2. Форми організації навчання у ЗДО, що впливають на розвиток розумових здібностей старших дошкільників

Форма організації навчання в закладі дошкільної освіти, являє собою спільну діяльність вихователя та його вихованців, їх зв'язку, таку діяльність реалізують поетапно, в спеціальному режимі та залежно від місця її проведення [53].

Для забезпечення повноцінного розумового розвитку старшого дошкільника, потрібно використовувати різні форми ігрової діяльності. На заняттях навчальні завдання повинні займати не увесь час, а чергуватись з фізичними вправами та дидактичними іграми [42, с. 224].

У закладі дошкільної освіти вихователі користуються такими формами організації навчання [53]:

– Індивідуальні – використовуються при навчанні тільки однієї дитини з групи.

Частіше застосовується у випадках, коли дитина потребує індивідуальної навчально-розвивальної роботи. Індивідуальна форма організації діяльності необхідна старшим дошкільникам, які тільки потрапили в групу, в період адаптації, таким дітям, які були відсутні в закладі дошкільної освіти тривалий час, дітям з особливими освітніми потребами, які мають недоліки у психічному чи фізичному розвитку.

– Фронтальні – спільна діяльність старших дошкільників під керівництвом вихователя.

Це можуть бути різні заняття, розвиваючі пізнавальний інтерес дітей (читання казок і невеликих оповідань, перегляд діафільмів, прослуховування музики, заняття образотворчим мистецтвом тощо) [49].

– Групові – вихователь одночасно навчає групу дітей всередині якої кожен виконує завдання самостійно.

Група може включати в себе весь колектив дітей старшого дошкільного віку, а також може бути розділена на частини. Можливо також змішана форма навчання – спочатку навчаються всі разом, а потім частинами [9, с. 177].

Найбільш часто використовуваною формою організації навчання дітей старшого дошкільного віку є групова, коли педагог застосовує різні види діяльності, змінює їх, використовує різноманітні засоби. Тривалість діяльності в будь-який з перерахованих форм організації може бути при необхідності збільшена або зменшена педагогом, в залежності від рівня інтересу, емоційного відгуку дітей, складності поставлених завдань.

Якщо педагог планує проводити навчання дітей в підгруповій формі, необхідно вибирати ідентичні для обох підгруп завдання, але з різним рівнем складності і з використанням різних наочних, дидактичних посібників.

Все залежить від віку дітей, педагогічної мети, матеріально-технічної бази закладу дошкільної освіти та майстерності вихователя. [49].

«Гра – вид креативної діяльності людини, у процесі якої в уявній формі відтворюються способи дій з предметами, стосунки між людьми, норми соціального життя та культурні надбання людства, які характеризують

історично досягнутий рівень розвитку суспільства. Поняття «гра» розглядається як родове по відношенню до термінологічного словосполучення «ігрова діяльність» [19].

Гра для дитини старшого дошкільного віку може виступати в таких формах: організації освітнього процесу та організації життя дітей.

У формі організації освітнього процесу, зміст таких ігор визначається вихователем відповідно до навчальної задачі. Головною функцією є збагачення уявлень дітей, закріпленням засвоєних способів дій тощо. Найціннішими вважаються ігри, які будуть цікавими дітям, в які будуть із задоволенням грати без допомоги дорослого, від яких вони отримують позитивні враження та емоції.

Форма організації життя дітей може бути представлена груповими та підгруповими іграми. Зміст таких ігор іноді може спрямовуватись дорослими в залежності від потреб дітей. Функцією цих ігор – це соціалізація самої дитини. Старший дошкільник практично засвоює правила і норми, формується дитячий колектив, який спільно грає. У закладі дошкільної освіти дитина живе в просторі гри. Форма організації життя дітей передбачає активність, ініціативність, простір свободи та радості. Таким чином, ця форма стане самостійною діяльністю та дасть свій розвивальний результат, який є очікуваний для вихователя [10 с. 56-58].

Дидактична гра – одна із основних форм навчальної діяльності старшого дошкільника. Дидактичні ігри створюють для завдань навчання, вони завжди мають чітку мету та відповідний результат. У закладі дошкільної освіти, гру активно використовують як самостійну форму роботи, так і для навчання в інших формах організації [13; 27].

Т. Піроженко робить акцент на тому, що «гра – це активна форма пізнання навколишньої дійсності в період дитинства» [5].

Дітей старшого віку, за допомогою дидактичних ігор, ознайомлюють з різними явищами, предметами та властивостями предметів. Ігри мають багато різних навчальних завдань (ознайомитись із властивостями предметів,

порівняти їх тощо). Дидактичні ігри частіше використовуються, щоб закріпити знання, які отримані під час занять дітьми [53].

Використання гри допомагає змінити діяльність при неможливості вирішити проблему. Таким чином, гра звільняє дитину від втоми, що дозволяє продовжити пошук оптимальних шляхів вирішення проблеми [28, с.16].

Для старшого дошкільника важливим є поєднання гри з навчальною діяльністю. Поступовий перехід від ігрової на навчальну, допомагає дитині полегшити складний перехід до шкільного життя. Дидактична гра, як форма навчання, поєнує в собі навчальний та ігровий аспекти. Тобто гра повинна бути як пізнавальною, так і цікавою дітям.

Перед старшими дошкільниками ставлять певне дидактичне завдання, яке пов'язане з ігровим завданням, в якому дидактична мета прихована та ігровою дією. Тому засвоєння знань, відбувається ненавмисно. Для дітей головним мотивом до та виконання дидактичного є природне прагнення до гри. Саме в цьому випадку, можна спостерігати активну розумову діяльність в дитини старшого дошкільного віку. Як показує практика, якщо вихователь постійно обирає цікаві ігри, то діти активно виявляють інтерес до розумової праці [1].

Саме дидактична гра, на думку А. Бурової, стимулює отримання дитиною задоволення від самостійного досягнення цілі, здійснених розумових зусиль та свідомого подолання перешкод [42].

О. Савченко виділила компоненти, які входять у структуру розгорнутої ігрової діяльності: «спонукальний – потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі; орієнтувальний – вибір засобів і способів ігрової діяльності; виконавський – дії, операції, які дають можливість реалізувати ігрову мету; контроль-оцінний – корекція і стимулювання активності ігрової діяльності». Самостійна ігрова діяльність дитини переважно виступає самоціллю, так як дидактична гра має чіткий план [1].

Дидактична гра також здійснює завдання навчання, проте має свої особливості. Однією з них є навчання засобами активної та цікавої для дітей ігрової діяльності.

Дидактична гра лише частково відповідає вимогам повної системності знань: інколи це «вибух емоцій» дітей від сприйняття нового, невідомого; іноді гра полягає в пошуку і відкритті, і завжди гра – радість, шлях дітей до своєї цілі та мрії. Наповненість навчання емоційно-пізнавальним контекстом – особливість дидактичної гри. Дидактична гра об'єднує різних дітей відповідно до захоплень [47, с. 9].

Пріоритетними вважаються такі групи ігор:

– творчі ігри (художня діяльність, сюжетно-рольові театралізовані, драматизації, ігри з елементами праці). Така група ігор допомагає дитині використовувати творчий підхід до пропонованого завдання, без допомоги дорослого придумують ігровий зміст, показують свої знання, уміння та навички.

– ігри з правилами (дидактичні, рухливі, ігри з елементами спорту, інтелектуальні, ігри-подорожі, пізнавальні, комп'ютерні, хороводні, народні, ігри-розваги). Ігри з правилами дають мотивацію до розумової діяльності, розв'язання завдань та є важливою передумовою до подальшого навчання. Тому такі ігри доречно використовувати для дітей старшого дошкільного віку.

За час перебування старшого дошкільника в закладі дошкільної освіти, вихователь повинен організовувати різні види ігор, враховуючи їхні інтереси, індивідуальні особливості, навантаження, зміст попередніх та майбутніх форм роботи, погодні умови та місце проведення [39; 65]. Окрім дидактичної гри, використовують також такі ігрові форми навчання, як розваги, різні ігрові ситуації та інше [13].

Дидактична гра, як форма навчальної взаємодії, складається з навчальної та ігрової форм, які поєднують в собі пізнавальний компонент та зацікавленість дитини. Вихователь в ній навчає дітей та бере участь в їхній грі, а діти виконують цікаві завдання граючись.

Завдяки тому, що гра є непрямим методом впливу, дитина не відчуває себе об'єктом впливу дорослого, а є повноправним суб'єктом діяльності [43, с. 80-81].

Важливість керівництва дидактичною грою, полягає в тому, що добре організована діяльність, спонукає дітей до швидшої зміни дитини в позитивну сторону [5]. Використання ігрових форм, допомагатиме вихователю в особистісно-орієнтованому та диференційованому підходах до дітей старшого дошкільного віку та врахуванню їх можливостей розумового розвитку.

У старшому віці провідними стають ігри з правилами, гра набуває рольової форми. З кожним етапом, такі ігри будуть ставати більш різноманітними та складними [13].

Гра без правил – це гра, в якій не має ніякого сенсу. Вихователь, продумавши кожен її етап, без перешкод керуватиме процесом гри з дошкільниками. При цьому, педагогу потрібно завчасно підготувати наочність та роздатковий матеріал. Починаючи гру, показати порядок дій та роль учасників. Всі гравці мають право брати активну участь, для того, щоб кожна дитина була в однакових умовах. [25].

Дитина старшого віку пручається побічним обставинам, що входять в гру і перешкоджають виконанню задуманого. Саме тому в іграх своєрідним є зростаючий плановий початок, який в дитячій грі представляє величезний крок вперед у розвитку дитини і відкриває нові можливості для її виховання. На цій основі стає можливим, щоб вихователь допоміг дітям придумати свою гру, скласти план, перспективу гри. Таке «планування» використовує можливості дитини старшого віку, без нав'язування їм завдань. Таким чином, можна встановити відому вікову поступовість у розвитку творчих ігор дітей, що вимагає зміни прийомів керівництва [55, с. 41].

І на заняттях, і в іграх розвиток знань, вмінь, навичок, ставлень, мотивів навчання має зону актуального та зону найближчого розвитку. Спільним в дидактичних іграх і заняттях є їх спрямованість на ознайомлення дітей з предметами, фактами, явищами оточуючої дійсності, на формування правильного ставлення до них дітей, здатності їх протистояти негативним фактам і явищам. Спільним є спрямування ігор і занять на здійснення завдань

розумового виховання, засвоєння знань, формування способів розумової діяльності, пізнавальних інтересів, здібностей дитини.

Розумове виховання – цілеспрямований вплив на розвиток різноманітної активної, творчої розумової діяльності дітей і відбувається в дидактичних іграх і на заняттях. Розумове виховання, як цілеспрямована взаємодія вихователя, як пізнавальна діяльність вихованців, відбувається в усіх видах діяльності з дітьми. Розумова діяльність – універсальна. Основою розумової діяльності є навчання – систематичний, цілеспрямований процес знайомства дітей з навколишнім середовищем, формування елементарних знань, умінь та навичок, ставлення до оточуючого світу [50, с. 8].

1.3. Гра як засіб розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку

Термін «дидактична гра», як спеціально створена або пристосована до цілей, вперше була використана Ф. Фребелем і М. Монтесорі. Проте, вони мали різні точки зору щодо використання гри. Ф. Фребель вважав, що гра повинна підпорядковуватись правилам, М. Монтесорі наголошувала на важливості засвоєння знань в процесі ігрової діяльності, проте дитина сама може вирішувати, яким чином використовувати навчальний матеріал.

Дидактична гра, за визначенням Ф. Блехер – це активна діяльність з імітаційного моделювання досліджуваних систем, явищ, процесів. Ф. Блехер вважає, що головною відмінністю гри від іншої діяльності є те, що її предмет – сама людська діяльність. У дидактичній грі основним типом діяльності є навчальна, яка переплітається з ігровою діяльністю й здобуває риси спільної ігрової навчальної діяльності.

Дидактична гра в сучасних умовах є: видом ігор з правилами; одним із засобів, форм, методів навчання дітей; засобом виховання. Таким чином, педагогічні можливості дидактичної гри значно розширились, адже вони можуть виховувати особистісну сферу та моральні якості особистості [12].

Низка досліджень з даної теми присвячена: закономірностям використання дидактичної гри в освітньому процесі (Є. Удальцова, А. Усова та інші) [52]; психологічному аналізу гри та її впливу на засвоєння матеріалу (Ф. Фрадкіна); впливу ігрових методів на закріплення знань (О. Дьячкова, Ф. Блехер, В. Єрохов та інші); значенню ігрової діяльності у вихованні особистості (В. Левін); ролі гри у процесі самовиховання дитини (Є. Гельфан). У цих наукових працях констатується позитивний вплив дидактичних ігор на перебіг освітнього процесу [19, с. 3].

І. Сікорський наголошує на використанні різноманітних груп ігор, які сприяють розумовому розвитку. До таких він відносить: ігри з наочними предметами (кольорові предмети, скляні кільця, різнокольорові кульки), ті, що пов'язані з сферою життєдіяльності та допомагають сформувати самосвідомість дитини та ігри, що дозволяють закріпити навички та відтворити власні враження. Розумовий розвиток залежить не лише від ігор, але й від їх різноманітності та вміння дитини бути самостійною.

Вчений виділив предмети, які сприяють розумовому розвитку, умовно поклав їх у корзину і назвав «колекцією об'єктів розумового розвитку». Корзину важливо поповнювати різноманітними об'єктами відповідно до віку та потреб дитини [58, с.19].

Ф. Фребель розробив систему дидактичних ігор, в яку ввійшли ігри з різними іграшками та матеріалами (м'ячем, кубиками, циліндрами та ін.), що використовуються послідовно, по принципу ускладнення завдань та ігрових дій. Обов'язковим елементом більшості дидактичних ігор були вірші, пісні, які написав автор та його учні. Ф. Фребель створив посібник з детальним описом дидактичних ігор, ілюстрованим матеріалом, що наочно демонстрували послідовність ігрових дій з текстом, нотами для пісень та віршів. Проте, таке суворе регламентування дій дитини, відмова від творчого підходу в процесі гри та спрямованість на засвоєння знань призвели до шквалу критики та викликали практичні зауваження відомих педагогів [55].

Неоднозначні відгуки отримала інша система дидактичних ігор, створена дослідницею М. Монтесорі. Вона також вважала, що гра повинна бути пізнавальною. Головним є навчити дитину, в іншому випадку вона пуста та не впливає на розвиток дитини. Для дидактичних ігор вона створила матеріали, які так, щоб дитина могла самостійно виправити власні помилки, розвивала волю та терплячість, спостережливість та дисципліну, здобуваючи знання та займаючись активною діяльністю.

З. Богуславська вважає, що дидактичні ігри дозволяють сформувати пізнавальну самостійність. Успішність використання дидактичних ігор формує стійкий інтерес, який згодом стає самостійним. Під час використання дидактичних ігор розв'язання навчальних завдань сприймається як самостійний вибір [43].

Важливою умовою розвитку старшого дошкільника є використання педагогами основних психолого-педагогічних теорій навчання. Пізнавальна діяльність дітей старшого дошкільного віку має певні особливості, врахування яких допоможе вихователю більш ефективно організувати процес пізнання дітьми навколишнього світу. На думку науковців Л. Венгера, С. Ладивіра, О. Проскура, О. Кононко та ін., головною особливістю є перевага образних форм пізнання, які ґрунтуються на розвитку сприйняття, наочно-образного мислення, уяви. Саме старший дошкільний вік є оптимальним періодом для їх розвитку. Вирішальною умовою успішної пізнавальної діяльності є її активність [36, с.50-52].

Серед науковців можна виділити також С. Чупахіну, яка вивчає проблеми логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку, аналізує закономірності розвитку логічного мислення, наголошує на необхідності навчання дітей оперувати логічною «картиною світу». Вона вказує, що кінець дошкільного дитинства є періодом оволодіння вміннями систематизувати, будувати порядкові ряди, встановлювати послідовності [59].

Виділяють такі особливості гри для дітей старшого дошкільного віку: гра є провідним та найбільш доступним видом діяльності старшого дошкільника;

вона формує особистість дитини, зокрема морально-вольові якості, адже усі психологічні новоутворення починаються з гри; за допомогою гри відбувається розумове виховання старшого дошкільника, адже в її процесі покращуються психічні процеси [14, с.162-163]. Дидактична гра допомагає в соціалізації, становленні та саморозвитку, є передумовою для виникнення нових видів діяльності (трудової, естетичної, навчальної). [17, с. 2].

А. Усова зазначає, що для старших дітей дуже важливі не тільки їх дії, а й те, як вони виконуються, виникає вимога в правдивості гри. Разом з тим існує і таке явище, як виконання дітьми деяких дій в умовному плані («уявіть, що ви поснідали»). Чим більше дії схожі з реальним життям, тим кращими стають у них власні знання. Розширивши свій досвід, у дітей утворюються і інші вимоги в іграх. Вимога життєвої точності поширюється на іграшку, яка повинна містити ряд істотних деталей.

Саме тому дітям старшого віку потрібен такий матеріал, з якого можна зробити власну іграшку, використовуючи уяву. Наприклад, старші дошкільники прагнуть навчитися робити човники або літаки з паперу, тому що використовують їх в грі і хочуть бути самостійними. Вони легко відрізняють: «мені зробили» від «я сам зробив» і ще більше від «мене навчили» [55, с. 41].

У дидактичній грі, дуже важливими є правила, які та підводять до досягнення мети. Вони визначають, що і як повинна робити кожна дитина, допомагають розвивати здатність гальмування, виховують уміння стримуватися, керувати своєю поведінкою.

Постановка мети дидактичної гри може змінюватись. Стосунки між дітьми в ході гри, також можуть змінюватись. Зміст гри завжди залишається відомим наперед. Вихователь є ініціатором, організатором, йому потрібно коригувати хід ігор. Педагогу завжди потрібно пояснювати правила гри дітям, стежити за ходом гри, а іноді і приймати в ній активну участь [25].

Дітей дуже цікавить та захоплює сама реалізація гри – це ігрова дія, вона створює інтерес до дидактично задачі. Дошкільники старшого віку стають більш активними та отримують неабияке задоволення. Особливістю ігрової дії

для дітей саме старшого віку є те, що вона повинна встановлювати більш складні взаємини між старшими дошкільниками в ході гри. Дитина виконує певну роль в певній ситуації гри, покладаючись на уявний образ та переживає його успіхи та невдачі. Ігрові дії роблять заняття більш цікавим та емоційним, створюють всі умови для більшого оволодіння знаннями, навичками та вміннями, підвищують довільну увагу дітей.

Багато ігор мають таку особливість, як змагання між учасниками. Наприклад, хто швидше збере відповідну фігуру, відгадає загадку, знайде відмінності, збере пазли, підбере пару, відповідь на запитання, скаже протилежне слово тощо [36].

Через відсутність важливих структурних елементів, гра може втратити свої особливості та не досягнути мети навчання. Це говорить про те, що всі вони є взаємопов'язані, тому перед вихователем стоїть дуже важливе завдання. Педагог має продумати кожен етап гри: правильно визначити дидактичне та ігрове завдання; правильне оформлення ігрових дій; ігрових правил; передбачити кінцеві результати.

Вважається недоречно змушувати дошкільників старшого дошкільного віку вступити в гру, вони повинні самі зацікавитись та захотіти взяти участь. «Діти повинні добре розуміти сенс і зміст гри, її правила, ідею кожної ігрової ролі. Зміст ігрових дій має збігатися зі змістом і сенсом поведження в реальних ситуаціях для того, щоб основний зміст ігрових дій переносився в реальну життєдіяльність. У грі слід керуватися прийнятими в суспільстві нормами моральності, заснованими на гуманізмі, загальнолюдських цінностях. У ній не повинне принижуватися достоїнство її учасників, зокрема в разі програшу» [34, с. 82].

Дослідники наводять приклади різних класифікацій дидактичних ігор. Наприклад, О. Савченко вважає, що дидактичні ігри поділяються на: сюжетно-рольові, ігри-вправи, ігри-конструювання, ігри-драматизації. Вона вважає, що дидактичні ігри повинні бути лише словесної форми та мають поєднувати слово та діяльність дитини.

Г. Сорокіна наводить власну класифікацію та поділяє ігри на:

- ігри-подорожі, ігри-загадки, ігри-бесіди, ігри-доручення та ігри-передбачення:

- ігри-подорожі мають на меті показати дитині особливості оточуючого світу, вони допомагають долати перешкоди.

- ігри доручення є елементарнішими та коротшими за часом, вони полягають в діях з предметами, іграшками, за їх допомогою старший дошкільник виконує словесні доручення.

- ігри-передбачення допомагають розвивати уяву, діти вчаться слухати та розуміти один одного.

- ігри-загадки дозволяють перевірити кмітливість дитини, використати набуті знання. Вони активують мислення, формують навичку слухати запитання та відповіді, концентруватись на змісті, доповнювати речення, міркувати [58].

В. Аванесова класифікує дидактичні ігри відповідно до характеру ігрових дій:

- Ігри-доручення. Ґрунтуються на зацікавленні дітей в діях з предметами та іграшками: складати, розкладати, нанизувати, з'єднувати, роз'єднувати.

- Ігри з відшукуванням предметів. Вони характеризуються певним зникненням та несподіваною появою предметів.

- Ігри з відгадуванням загадок. Діти з'ясовують невідоме, вони вгадують, впізнають, визначають, що змінилось.

- Сюжетно-рольові дидактичні ігри. Вони відображають різноманітні життєві ситуації, в таких іграх старший дошкільник виконує різні ролі (лікаря, пацієнта, продавця, покупця, кухаря, перукаря).

- Ігри у фанти або в заборонений «штрафний» предмет (картинку). Вони пов'язані з цікавими для дітей ігровими моментами: скинути картку, утриматися, не сказати забороненого слова тощо [16].

Поширеною є класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу, згідно з якою виокремлюють:

Ігри з предметами. Вони дають можливість вирішувати різні виховно-освітні завдання: розширювати і уточнювати знання дітей, розвивати розумові операції, удосконалювати мову (вміння називати предмети, дії з ними, їх особливості, призначення; описувати предмети, складати і відгадувати загадки про них; правильно вимовляти звуки мови), виховувати довільність поведінки, пам'яті, уваги.

До ігор з предметами входять сюжетно-дидактичні ігри. Діти виконують різні ролі, наприклад, продавця та покупця, кухарів, швачок тощо. Використовують такі ігри: «Магазин», «Кухар», «Ательє», «Пекарня».

Виділяють, серед ігор з предметами, ігри-інсценізації. В таких іграх, діти можуть більше дізнатися про побутові ситуації, наприклад, використовують ігри «Лялька Оленка захворіла», «Новосілля ляльки». Уточнити знання про літературні твори, наприклад, гра «Подорож в країну казок». Закріплювати знання про норми поведінки, на прикладі є гра «Що таке добре і що таке погано».

Дошкільникам старшого віку, можна пропонувати ігри моторного характеру, наприклад, часто використовують гру з кульками, також популярними для дітей є ігри в більярд або боулінг. Це все розвиває дрібну моторику, координацію рухів передпліччя, кисті та пальців рук та зоровий контроль за ними. Ці ігри виховують обережність, терпіння, наполегливість, кмітливість та розвивають вміння орієнтуватися в просторі. Дуже доречно використовувати ігри на розвиток моторно-рухової уваги перед переходом дитини до школи. У цей період, на такі ігри покладається особливо велика роль. Вони допомагають підготувати руку старшого дошкільника до оволодіння письмом.

Настільно-друковані ігри. У таких іграх використовують дії з зображеннями предметів. За допомогою їх дитина уточнює свої уявлення, формує комплекс знань про навколишній світ, систематизує його, розвиває розумові процеси та операції, просторові орієнтації, кмітливість, увагу, формує

організаторські вміння. Для дітей переважають настільно-друковані ігри, які опираються на парні картинки, що обираються за схожістю [19].

Дітям вже старшого віку, буде можливо шукати пари серед картинок, в складніших випадках, наприклад, за формою, розміром, кольором, просторовим розташуванням. Завданням лото є підбір маленьких карток, які ідентичні до великих. Темати для лото можуть виступати геометричні фігури, овочі, фрукти, іграшки, герої мультфільмів, казок та інші.

Діти старшого дошкільного віку можуть грати в ігри типу «Лабіринту», в яких є ігрове поле, фішки, обов'язково кубик для рахунку. Кожна гра присвячена якій-небудь темі, іноді казковій, на прикладі є ігри: «Подвиги Персея», «Золотий ключик» тощо. Старші дошкільники по черзі можуть кидати гральний кубик, прорахувавши число, пересуваються по полю.

Такі ігри допомагають розвивати просторову орієнтацію, допомагають навчити дитину плануванню та передбаченню. Дуже розповсюдженими серед настільно-друкованих ігор є такі, які влаштовані по принципу розділення картини на частини, складник кубиків, де зображений сюжет поділений на декілька частин, а дитина повинна здогадатись що вушко, наприклад, від зайця, а хвіст – від лисички, тобто навчитись бачити цілу картинку, перш ніж складе її частини. Такими іграми розвивають логічне мислення, дозволяють покращити увагу та вміння зосереджуватись [19].

Для дошкільників старшого віку складання повноцінної картинки з окремих частин – важкий процес усвідомлення, уяви. Щоб полегшити його, можна підібрати такий матеріал, як сюжети чи наочність, з якими старший дошкільник уже давно знайомий, завдяки особистому досвіду, демонстрація картини-зразка та поступове доповнення частинами, яких немає.

Словесні ігри. Серед всіх ігор, які виділяють, вони є досить складними. Дошкільник старшого дошкільного віку має покладатися на свої уявлення, мислити без використання предметів та дій з ними, використовувати свій інтелект у ситуаціях і зв'язках, з якими вихователь знайомить дітей вперше.

У старшому дошкільному віці словесні ігри розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дошкільникам доводиться описувати предмети, відгадувати їх за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді [45, с. 164-166].

Словесні ігри найчастіше проводять з дітьми старшого дошкільного віку, тому що дитина виконує завдання на основі своїх уявлень, а рідше проводять у всіх інших вікових групах. У таких іграх використовують різні загадки, вірші, потішки, деяка кількість з них, доступна і меншим дітям, завдяки образності мовного оформлення, побудованого на діалозі, схожість змісту до досвіду дітей.

Словесні ігри не тільки розвивають мовні навички та увагу, але й дарують дітям настрій, формують емоційний стан, завдяки використанню гумору, покращують мислення, реакції стають швидшими.

Діти старшого дошкільного віку в словесній грі, можуть вирішувати ігрові завдання, наприклад, називають час доби чи пори року та визначають його характерні особливості, називають професії з частин літературного твору, який читатиме педагог [19].

У навчанні та вихованні старших дошкільників активно застосовують дидактичні ігри, які покращують психічні процеси, такі як: уяву, пам'ять, мовлення, мислення, дозволяють розвивати спостережливість, орієнтуватись в сенсорних відчуттях щодо розміру, кольорів, форми та задіють розумовий потенціал в пізнанні себе та оточуючого світу.

«Дидактична гра – гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок. Дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості. Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні дітей усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити

набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини. Вдаються до них і після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять. Нерідко ігри з дидактичними матеріалами є основним засобом навчання і виховання, за допомогою яких вихователь готує дитину правильно сприймати об'єкти і явища навколишнього світу» [45, с.80-81].

Педагогічною метою дидактичних ігор є сенсорне виховання, розвиток мовлення, ознайомлення старших дошкільників з оточуючим середовищем, формування у них елементарних математичних уявлень тощо.

Різноманітність – це головна особливість ігрової діяльності. З однієї сторони, дошкільник вирішує поставлене завдання, виконує певні дії, з іншої – особливістю таких дій є їх умовний характер, що дозволяє абстрагуватись від ситуації. В процесі дидактичної гри знімається психологічна напруга, адже її можна повторити в випадку невдачі, а в деяких можна творчо виразити себе [45, с.121-122].

Заняття-ігри дозволяють дитині засвоїти знання, виробити необхідні вміння, сформувати навички та вдосконалити психічні процеси, серед яких мислення та мовлення. Ефективно опановувати знання та вміння в практичній діяльності допомагає активізація запам'ятовування та мимовільної уваги [44, с. 80-81].

О. Усова розглядає можливості дидактичної гри «автодидактизмом», такі як навчання та розвиток дитини, за допомогою ігрового задуму. Вихователь повинен ставити дидактичні завдання та мету приховано, використовуючи ігрові завдання та дії. У цьому і виявляється пізнавальний зміст навчання, засвоєння якого, відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій.

Дидактичні ігри створюють для дошкільників з метою виховання та навчання. Навчальну задачу, що виступає, як завдання навчального характеру, педагоги її подають дітям в цікавій формі. Для старших дошкільників в освітньому та виховному значенні гра залишається закритою, їм подаються тільки ігрові дії, правила та завдання.

За допомогою дидактичних ігор розвиваються пізнавальні здібності розумових операцій, що становлять собою основу навчання. О. Леонтьєв вважав, що дидактичні ігри відносяться до «рубіжних ігор». Вони мають на меті перехід до неігрової діяльності, яку вони готують [19].

Для того, щоб старші дошкільники могли сприймати гру, щоб в них з'явилась зацікавленість, щоб вони засвоювали ігрові правила та дії, можливо лише тоді, коли для дітей є доступні дидактичні завдання, коли дітям цікава сама гра [52, с. 80].

За допомогою дидактичної гри збагачується чуттєвий досвід вихованця та стає кращим сприймання. Прикладом такого може бути підбирання предметів за ознаками або збирання та розбирання пірамідки. Сенсорні здібності розвиваються разом з логічним мисленням та вмінням правильно говорити. Розв'язуючи завдання в грі, дитина знаходить характерні ознаки, групує, порівнює, класифікує та робить висновки, беручи до уваги предмети або явища.

При чіткому виконанні правил та дисципліни дитини, дидактичне завдання формує її волю. Дошкільник старшого віку також стає більш організованим, справедливим, чесним, йде вплив на розвиток довільної поведінки.

У дитини старшого дошкільного віку відбувається формування моральних навичок. Цьому допомагають зміст і правила дидактичних ігор. На прикладі є стосунки з іншими людьми, дбайливе ставлення до предметів, різні норми поведінки тощо.

Коли старший дошкільник вже вміє розрізнити кольори і форми, він починає ставити свою оцінку побаченому, формується естетичний розвиток. Для цього вихователю потрібно використовувати різні дидактичні іграшки, природний матеріал та картинки.

Дидактична гра впливає і на пізнавальні психічні процеси старшого дошкільника. Мовний розвиток вважають одним з провідних напрямків розвитку дитини.

Формування правильної мови – це основне завдання дошкільної освіти. Мовна діяльність немислима без пізнання, без освоєння дитиною навколишнього світу. Практика показує, що це дуже трудомістка і відповідальна робота, що вимагає певної системи і терпіння з боку вихователя до підбору найбільш дієвих засобів і методів навчання. Своєчасна поява мовних ігор, їх багатство, оригінальність і інтенсивність - симптом благополуччя в мовленнєвому розвитку дітей. Завдання педагога створити сприятливі умови для мовної діяльності дитини. [53, с. 80].

Дидактичні ігри допомагають в формуванні зв'язного мовлення та постановки правильної вимови звуків, старші дошкільники вчаться краще висловлювати думки. Дітей вчать складати розповіді про різні предмети, ситуації з життя або природні явища. Бувають ігри, які вимагають у дошкільників старшого віку активного використання родових та видових понять, прикладом є ігри де потрібно назвати предмети одним словом тощо. Багато ігор мають такі дидактичні завдання: знайти синоніми, антоніми, схожих за звучанням слів. Якщо дошкільнику, дати роль, яка вимагає розповісти щось іншим дітям, то він залюбки буде це робити. Наприклад, дитина може виконувати роль гіда або вчителя. За допомогою цього розвивається монологічне мовлення дошкільника [45].

З дітьми старшого віку для того, щоб збагачувати словниковий запас, можуть використовуватись такі дидактичні ігри: «Що зайве?», «Скажи навпаки», «Хто скаже інакше?», «Хто розповість докладніше?», «Що не так?» [46, с.11].

Дидактичні ігри допомагають розвитку логічного мислення. Вихователю потрібно вчити дітей вміло виробляти розумові операції, аналізу, синтезу, абстрагування тощо. Також допомагати дітям оволодіти найпростішими поняттями, судженнями та підсумовувати, вчити мислити елементарним правилам логіки.

Розвиток мислення залежить від збільшення життєвого досвіду старшого дошкільника та його успіхи в оволодінні мовленням. Потрібно формувати

мислення, яке буде спрямоване на засвоєння та творчого ставлення старшим дошкільником до навколишньої дійсності. Логічне мислення невід'ємно пов'язане з рівнем сприймання навколишнього світу, увагою, пам'яттю, мисленням і волею.

У педагогіці виділяють чотири якісні етапи розвитку логічного мислення:

1) зацікавленість – це найелементарніше мислення, яке пов'язане з новизною предмета для дитини;

2) допитливість – прагнення дізнатися нове, знайти відповіді, розширити знання;

3) пізнавальне мислення – полягає в діяльності, в якій дитина намагається без допомоги дорослого, розв'язати проблемне питання (проникнути в суть предмета, самостійно встановити закономірність, розкрити причинно-наслідкові зв'язки).

4) теоретичне мислення – це не тільки засвоєння знань, але й уміння застосовувати їх в практичній діяльності. Воно виникає, коли в дитини старшого дошкільного віку формуються наукові погляди, переконання, стійкий світогляд [40].

Висновки до розділу 1

Здійснивши теоретичний аналіз наукової літератури, нами було виявлено, що проблема розумового розвитку та впливу дидактичних ігор на дітей старшого дошкільного віку широко розроблялася та вивчалася такими науковцями, як А. Усова, Ж. Піаже, І. Любченко, І. Сеченов, І. Сікорський, М. Монтесорі, Н. Михайлова, Ф. Блехер, Ф. Фребель, та інші.

Дитинство – віковий етап, що характеризується кількісним та якісним розвитком усіх сфер дитини. Старші дошкільники готуються до вступу у школу, тому розвиток їх інтелекту – одне з найважливіших завдань, що постають перед батьками та вихователями.

Пізнавальний інтерес, що стимулює дитину до пізнавальної діяльності, старший дошкільник може задовольняти самостійно, під час взаємодії з батьками або в закладі дошкільної освіти, де процесом керує вихователь, який вибирає форми організації навчальної діяльності, методи а також засоби навчання.

Дидактична гра – це індивідуальна, групова і колективна навчальна діяльність, що включає в себе елемент суперництва та самодіяльність в засвоєнні знань, умінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної діяльності і спілкування в процесі ігрового навчання.

Однією з найпопулярніших форм навчальної діяльності є дидактичні ігри, за допомогою яких старший дошкільник вивчає нову інформацію, які з кожним роком стають дедалі популярнішими, адже не зважаючи на швидкі темпи розвитку пізнавальних процесів дошкільника, провідною діяльністю все ще залишається ігрова.

Саме тому для дітей науковці створили якісно-нову гру – дидактичну, яка навчає за допомогою ігрової діяльності. Вони дозволяють старшим дошкільникам засвоювати знання, вміння та навички в ігровій формі, не перевантажуючи їх та мають особливе значення у розвитку дитини. З їх допомогою удосконалюється мовлення та мислення, розвивається сприймання, увага та пам'ять. Звісно, не можна стверджувати що виключно вони розвивають дитину, проте, з дидактичними іграми навчання стає веселим та не обтяжуючим та швидше призводить до значних кількісних та якісних змін.

Різноманіття дидактичних ігор дозволяє вихователю працювати з дітьми різного віку та різного рівня розумового розвитку. У процесі даних ігор вихователь не просто керує ігровим процесом, він може змінювати хід гри, відповідно до вподобань дітей, або прислухатись до їх думки та придумувати нові вправи, що сприяє розвитку не тільки інтелекту, логічного мислення, але й творчого.

Розвиток мислення відбувається завдяки активному використанню мисленнєвих операцій, таких як аналіз, синтез, класифікація, особливо у тих

вправах, де потрібно обрати зайве, згрупувати предмети за ознакою або підібрати пари. Крім мислення, дидактичні ігри розвивають мовлення, адже часто дітям пропонується описати побачений предмет, чи той, який вони відчували на дотик. Багато завдань складені так, щоб старший дошкільник вчився правильно висловлювати власну думку, розвивав словниковий запас, правильно вимовляв звуки.

Розвивається також увага, яка дозволяє проникнути в суть, зосередитись на головному та розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Тому можна стверджувати, що використання дидактичних ігор сприяє розвитку усіх пізнавальних психічних процесів а також інтелекту.

Важливою є гра й для спілкування, створення позитивного мікроклімату в дошкільному колективі, що позитивно впливає на старшого дошкільника та його самопочуття. Науковцями доведено, що конфлікти в сім'ї та з однолітками, негативно впливають на розумовий розвиток дитини.

Тому, аналізуючи вплив дидактичних ігор на розум дитини, робимо висновок, що вони не лише позитивно впливають на самопочуття старшого дошкільника та розвиток його психічних процесів, але й приносять задоволення, стимулюють інтерес. З ними старший дошкільник не втомлюється пізнавати світ.

РОЗДІЛ II

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ДЛЯ РОЗВИТКУ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Використання дидактичних ігор для розвитку розумових здібностей старших дошкільників

Старший дошкільний вік має свої особливості. Проаналізувавши їх, вихователі можуть підібрати відповідні ігри та завдання для розумового розвитку. Перш за все, потрібно враховувати розвиток психічних процесів. В дитячому садку мислення дітей образне, саме тому, опираючись на наочний матеріал діти повинні виконувати дії з схемами та моделями, вивчати зв'язки та відношення між предметами та явищами. Не потрібно використовувати словесні, абстрактні міркування. Також заклади дошкільної освіти не навчають дітей оволодіти звуковим аналізом слів, розв'язанням математичних задач та прикладів. Вихователі можуть сформулювати, наприклад, елементарні математичні уявлення, проте це не повинно стати самоціллю [42, с. 223].

Отже, які дидактичні ігри можна використовувати в розвитку основ логічного мислення старших дошкільників. Це можуть бути такі, які виконуються з використанням «Паличок Кюізенера» та «Блоків Дьєнеша», вони є дидактичними засобами.

«Палички Кюізенера» використовуються для формування елементарних математичних уявлень старших дошкільників. Такі палички відповідають можливостям, рівню розвитку мислення (в основному наочно-дійового та наочно-образного) у дітей. У думках старшого дошкільника спочатку відображаються зовнішні, практичні дії з предметами. Палички та робота з ними переводить ці дії у внутрішній план та узагальнює повну картину, виникають уявлення.

Виконання дитиною різноманітних матеріальних операцій (вироблення навичок рахунку, вимірювання, додавання та віднімання), які служать основою для розумових дій, мають на меті створити можливості для загального розумового та математичного розвитку дітей, створення основ логічного мислення [38, с. 43-45].

Палички Кюізенера представляють собою різнокольорові палички різної довжини, можливе також використання кольорових стрічок, які можна виготовити самостійно. Таких паличок 10, вони можуть бути пронумеровані. З їх допомогою можна освоювати сенсорні еталони – колір та розмір, а також порівнювати та співставляти предмети по довжині, ширині, висоті. Л. Д. Комарова подає комплекс вправ для старших дошкільників з паличками Кюізенера. Вона описує індивідуальні та групові вправи. Наприклад, у вправі «Побудуйте доріжки» кожній дитині потрібно побудувати лінію одного кольору, потім можна порівнювати їх, яка довша, якого кольору найменша доріжка. Для старших дітей можна підібрати складніші вправи. Такою є «Дім та меблі для іграшки». Вихователь пропонує дітям взяти 4 червоні брусочки для стін, одну жовту для даху та рожеву для димаря. Старші дошкільники можуть робити меблі для іграшок, вони можуть бути різних розмірів, залежно від розміру іграшки [20].

Іншим універсальним засобом розвитку основ логічного мислення є розвиваючі ігри на основі використання «Блоків Дьенеша». Коли старший дошкільник грає з цими блоками (розкладає, викладає правилами, перетворює тощо), то він починає оволодівати різними мисленнєвими вміннями, які важливі і до математичної підготовки, і для розумового розвитку. Сюди можна віднести логічні операції, вміння аналізу, абстрагування, порівняння, класифікації, узагальнення, кодування-декодування. У спеціально розроблених іграх та вправах з блоками, у старших дошкільників розвиваються елементарні навички алгоритмічної культури мислення, здатність здійснити дію в мисленні. За допомогою цих блоків діти старшого дошкільного віку тренують увагу, пам'ять, сприймання [39, с. 47].

Логічні блоки Дьенеша складаються з 48 геометричних фігур. Цікавим є те, що в наборі немає жодної однакової фігури. Вони є чотирьох форм (круг, трикутник, квадрат, прямокутник), різних кольорів (червоний, синій, жовтий, зелений), двох розмірів – маленькі та великі та двох видів товщини – товстий та тонкий. В грі «Художники» дітям пропонують «написати картини» по ескізам. Одну картину можуть писати декілька чоловік. Дошкільники старшого віку вибирають ескіз, який їм сподобався найбільше та підбирають необхідні блоки. Тонкі – якщо на ескізі лише контур деталі та товсті – якщо деталь замальована. Також можна використовувати гру «Допоможи Незнайку». В ній вводиться категорія «не», яка в даній грі пропонується як викреслювання певної властивості фігури. В вправі потрібно попросити дітей розповісти про отриману карточку: колір, форму, величину та товщину, при цьому використовуючи поняття «не». Про жовтий прямокутний, тонкий, маленький блок можна сказати що він не червоний, не синій, не трикутний, невеликий [61, с. 58].

Популярністю користуються й такі короткі вправи, які вихователь може змінювати на власний розсуд. До них можна віднести гру «Вірю – не вірю», яка розвиває мислення.

Хід гри: вихователь говорить якусь фразу, а дитина повинна визначити, це правда чи вигадка. Приклади фраз:

- «слони вмюють літати»;
- «овочі ростуть на деревах»;
- «кораблі плавають по суші»;
- «взимку завжди похмуро»;
- «сонце світить тільки вранці і ввечері»;
- «жодна людина не може жити без води».

Вихователь повинен продумати та пропонувати ще й такі фрази, на які можна дати неоднозначні відповіді. Дитина повинна поміркувати над кожною фразою і спробує пояснити, чому він так вважає. Таким чином розвивається творче мислення дитини.

Приклади фраз:

- «Сік можна їсти ложкою». (Так, якщо він заморожений.)
- «Морозиво можна випити». (Так, якщо воно розтане.)

Цікавими є настільні ігри. Однією з таких є гра «Геологи». Її метою є розвиток спостережливості, вміння виявляти походження каміння, їх властивостей, в тому числі корисних. Матеріалом можуть виступати як звичайні камінці – крейда, вугілля, морські камінці, кусочки граніту, мармуру. Також вихователь може підібрати цікавіші мінерали – слюда, малахіт, кварц. Важливим є ігрове поле із зображенням річки, моря, гори, вулкана, використовується кубик, фішки або фігурки. На ігрове поле викладаються каміння, грають два-три гравці. Кожен по черзі кидає кубик. Вихователь розповідає: «Зараз ми з вами будемо геологи. А хто такі геологи? Вони здійснюють розвідку корисних копалин. Які корисні копалини знаходяться в землі? Наприклад, вугілля, так? За допомогою вугілля обігривають будинок або підігривають воду для будинків. А тепер ви відправляєтеся в подорож і будете відшукувати каміння. Кидаєте кубик, відраховуєте кількість ходів. Знаходьте камінчик. Якщо знаєте його назву або походження, беріть собі. Виграє той, хто забере більше каменів. Деякі старші дошкільники не знають назви камінців, але в процесі можуть дізнатись більше та наступного разу з легкістю не лише називати їх, але й розкладати на різні категорії: морські на море, вугілля на гору [6].

Дидактичні ігри, які розвивають уяву можуть бути пов'язані з творчістю – намалюй та придумай назву й сюжет, або це словесні, де старший дошкільник фантазує та описує уявні образи. Однією з таких ігор є гра «Королівство казок», де дорослий пропонує дітям пограти в незвичайну гру. Всі називають свого улюбленого казкового персонажа. Герої казки живуть в одному королівстві. Хтось працює кухарем, хтось продавцем тощо.

Після цього обирають і розігрують деякий епізод життя казкового королівства. Наприклад, один з героїв іменинник, до нього приходять в гості всі інші; жителі королівства на базарі або на повітряній кулі і ін. Діти повинні

почати взаємодіяти відповідно до уявних подій та ролей в королівстві. Однак, в своїх діях вони мають дотримуватися характеру казкового героя, тобто Буратіно повинен бути пустуном, Червона шапочка – довірливою, Попелюшка – турботливою і доброю.

Ще одною грою на розвиток творчої уяви є «Казка навпаки».

Мета гри полягає в тому, щоб придумати новий сюжет казки або вивернутим «навиворіт» казкову тему.

Хід гри: Згадати з дітьми добре знайому казку і запропонувати поміняти характер її героїв. Позитивний характер на негативний і навпаки. Запропонувати подумати та розповісти як зміняться герої, їх характер, вчинки, яким стане сюжет казки. Міняти характер та вчинки героїв можна будь-яким чином:

1. Зла чарівниця зачарувала героїв ...
2. В серце доброго героя потрапив шматочок льоду, а злему стало його шкода і він подобрішав ...
3. Один голодний вовк зустрів у лісі дівчинку з пиріжками, проте вона була зла і не дала йому жодного...

Усі ці варіанти запропоновані дітьми, можна запропонувати дітям придумати свої версії та майже у кожного буде своя, одна краща за іншу.

За допомогою принципу «вивертання навиворіт» можна знайти вихідну точку для вільної розповіді, що самостійно розвивається в будь-якому напрямку [36].

У сучасних реаліях дуже важливо, щоб педагоги:

- знали методичні основи розвитку дитячої гри в старшому дошкільному віці; володіли способами педагогічного супроводу і педагогічної підтримки ігрової діяльності дітей, здійснювали комплексний підхід до формування ігрового досвіду дитини;
- виступали ініціаторами різноманітних ігор або підключалися до дитячої гри, виступаючи з позиції «партнера який грає разом з дитиною»;

- були прикладом творчої винахідливості: включаючись в гру, створювали емоційну насичену атмосферу, дарували старшим дошкільникам свій інтерес, яскраві емоції; уникали відтворення трафаретних і одноманітних сюжетів, дій, прийомів; імпровізували, вносити в гру моменти несподіванки, таємничості, казковості; гнучко реагували на пропозиції дитини;

- проявляли інтерес і увагу до ігрових інтересів хлопчиків і дівчаток, індивідуальних ігрових інтересів і вподобань, вивчали і підтримували їх;

- сприяли розвитку «дитячої групи», цілеспрямовано (у системі) спонукали дітей до взаємодії, об'єднання з однолітками на основі інтересу до гри через пропозицію гри, сюжету; створювали проблемно-ігрові ситуації, домовлялись (про розвиток подій в грі, правила та ін.);

- вводили традиції, спрямовані на міжгрупову ігрову взаємодію і передачу ігрового досвіду від старших до молодших (спільні «ігротеки», «Клубну годину» та ін.); на ігрову взаємодію дітей з батьками («Сімейні ігротеки», батьківські клуби та ін.) [10 с. 62-63].

2.2. Діагностика розумових здібностей старших дошкільників

З метою визначення рівня розвитку розумових здібностей старших дошкільників засобами дидактичної гри, нами була організована та проведена експериментально-дослідна робота.

Базою даного дослідження виступив Чернігівський ЗДО № 72. У дослідженні взяли участь 40 дітей старшого дошкільного віку. Вихователі груп: О. Деркач та Ю. Близнюк. Дослідження проводилось вересень-жовтень 2021 р.

У роботі використано п'ять методик, матеріали подано у додатках А, Б, В. У додатках Г, Д, Е, Ж, З, К містяться зведені таблиці з результатами дослідження в двох групах. Імена досліджуваних закодовано.

Діагностика розумових здібностей старших дошкільників здійснювалась за такими методиками:

1. Діагностика загальної структури розумової діяльності дітей (І. Гоян, А. Палій).
2. Методика «Що тут зайве?» (Р. Немов).
3. Методика «Нісенітниця» (Є. Міхеєва).
4. Тест для оцінки словесно-логічного мислення (Д. Елкінд).
5. Методика «Вивчи слова» (І. Гоян, А. Палій).

Як оцінні критерії сформованості у дітей основних компонентів розумової діяльності було виділено такі: мотиваційний (показниками є інтерес до завдання; особливості емоційного ставлення до процесу діяльності та її результату; прагнення продовжити роботу); рівень розумового розвитку (показниками є запас знань і уявлень про навколишній світ й елементарні життєві поняття, що дозволяють вирішувати запропоновані задачі, рівень розуміння і прийняття завдання,); рівень розумової активності (показниками є специфіка використання дітьми системи доступних понять, якість самоконтролю в процесі виконання завдання і при оцінці результатів діяльності, оволодіння ієрархією узагальнень – засвоєння понять першого, другого та третього ступенів узагальненості, а також абстрактних родових понять).

Відповідно до цих оцінних критеріїв, можна виділити три рівні оволодіння дітьми загальною структурою розумової діяльності: високий, середній та низький рівні.

Високий рівень: завдання відразу зацікавлюють дитину, позитивний емоційний стан зберігається протягом усього заняття. Дитина розуміє завдання швидко, не потребує повторення і роз'яснення. Фонд дієвих знань для її вирішення достатній, нерідко навіть багатий. Всі розумові операції здійснюються правильно та самостійно. Дитина може вербально обґрунтувати своє рішення, міркує, робить індуктивно-дедуктивні докази. Самостійно зосереджується на завданні, прагне обдумати своє рішення, здійснює розумові дії в певній послідовності, оцінює ступінь правильності, може сама відмітити та

виправити помилки. Допомога дорослого не потрібна. За наявності помилки достатньо пропозиції задуматися.

Середній рівень: завдання зацікавлюють дитину. Завдання виконує в цілому охоче, розуміє без додаткових роз'яснень, але іноді просить повторити. Фонд дієвих знань для вирішення завдань достатній, розумові операції здійснює в основному правильно. Приймає завдання, але ходом його виконання може управляти тільки за допомогою дорослого, потребує спонукальних і навідних питань. Помилки при рішенні задач може відмітити сама, але переважно за допомогою дорослого, з його допомогою їх і виправляє.

Низький рівень: пропозицією вирішувати задачі зацікавлюється, але до змісту заняття індиферентна (особливо до найважчих завдань). Готова припинити рішення, перейти до нового завдання, не вирішивши попередню. По ходу роботи потребує постійного заохочення за будь-які, навіть найменші прояви думки та бажання думати. Самостійно розуміє лише найлегші завдання, часто потребує додаткового повторення інструкції, роз'яснення завдання, в прямій допомозі у формі практичних дій і показу наочного матеріалу. Фонд дієвих знань бідний і вузький. Дитина не володіє необхідним запасом загальних уявлень і простих життєвих понять. Необхідними операціями в розумовому плані володіє явно недостатньо, вирішує лише деякі задачі. Відповіді дитини найчастіше ситуативні. Вона не може вичленити головне, обґрунтувати рішення вербально.

Перша методика спрямована на діагностику загальної структури розумової діяльності.

Завдання 1. Узагальнення рядів конкретних понять за допомогою родових понять.

Дітям дається завдання на узагальнення 14 рядів конкретних понять. Пропонується назвати одним словом наступні ряди конкретних понять: 1) тарілки, стакани, ложки; 2) столи, крісла, дивани; 3) сорочки, штани, плаття; 4) черевики, сандалі, кросівки; 5) супи, каші, салати; 6) кульбаби, троянди, ромашки; 7) берези, липи, ялинки; 8) горобці, голуби, гуси; 9) карасі, щуки,

соми; 10) малина, суниця, вишня; 11) морква, капуста, буряк; 12) яблука, груші, мандарини; 14) вчителі, поліцейські, стоматологи.

Завдання 2. Конкретизація понять.

Дітям пропонується назвати об'єкти, що входять у поняття ширшого обсягу: «Назви, які бувають: 1) іграшки, 2) взуття, 3) одяг, 4) квіти, 5) дерева, 6) птахи, 7) риби, 8) звірі...». В основному ці ж поняття діти використовували як узагальнені терміни в попередньому завданні.

Завдання 3. Узагальнення рядів понять ширшого обсягу.

Дітям пропонується для узагальнення 5 рядів понять ширшого обсягу через поняття третього ступеня узагальненості. Останній ряд припускає узагальнення через абстрактне родові поняття. (Це завдання підвищеної трудності). Попросіть дітей назвати одним словом такі поняття: 1) птахи, звірі, риби; 2) дерева, трави, чагарники; 3) меблі, посуд, одяг; 4) годинник, ваги, градусники; 5) пожежі, хвороби, урагани. Діти повинні самостійно знайти або придумати узагальнені терміни.

Завдання 4. Класифікація.

Дитині пропонують 16 карток із зображенням птахів, риб, посуду, меблів (по 4 картки в кожній групі).

Інструкція. Подивися на ці картки, розклади їх на чотири ряди так, щоб картинки підходили одна до одної та їх можна було назвати одним словом. Після виконання цієї частини завдання, дитині пропонується із чотирьох рядів зробити два, але так, щоб в кожному картинки були про одне і те ж і їх можна було назвати одним словом. Виконуючи це завдання, дитина повинна спочатку зробити узагальнення через родові поняття другого, а потім – третього ступеня узагальненості. І в тому, і в іншому випадку вона повинна пояснити свої дії та відповіді.

Завдання 5. Порівняння. Дитині пропонується порівняти п'ять пар об'єктів за уявленнями, знайти ознаки відмінності та подібності: 1) кульбаби та ромашки; 2) ялинки та берези; 3) кішки та собаки; 4) звірі та люди; 5) тварини та рослини. Виконання цього завдання, виділення ознак відмінності та

особливо ознак подібності, вимагає від дітей значних зусиль самостійної думки, систематизації загальних уявлень, володіння ієрархією елементарних життєвих родових і видових понять або загальних уявлень у межах третього ступеня узагальненості. Обробка й інтерпретація результатів. У міру виконання завдань, фіксуйте особливості поведінки дітей, всі їх відповіді та дії, ставлення до завдань і процесу їх виконання [7, с. 270-272] .

У обробці результатів, не наскільки важлива кількість правильних відповідей, а бажання старшого дошкільника співпрацювати з дорослим. У відсотковому співвідношенні було отримано такі дані: високий рівень розвитку спостерігається у 25% дітей, середній – 55 % дітей та низький у 20 % дітей, що видно на Рис 2.1. Включення в роботу пройшло успішно, усі діти зрозуміли інструкцію, проте до кінця методики увага почала розсіюватись.

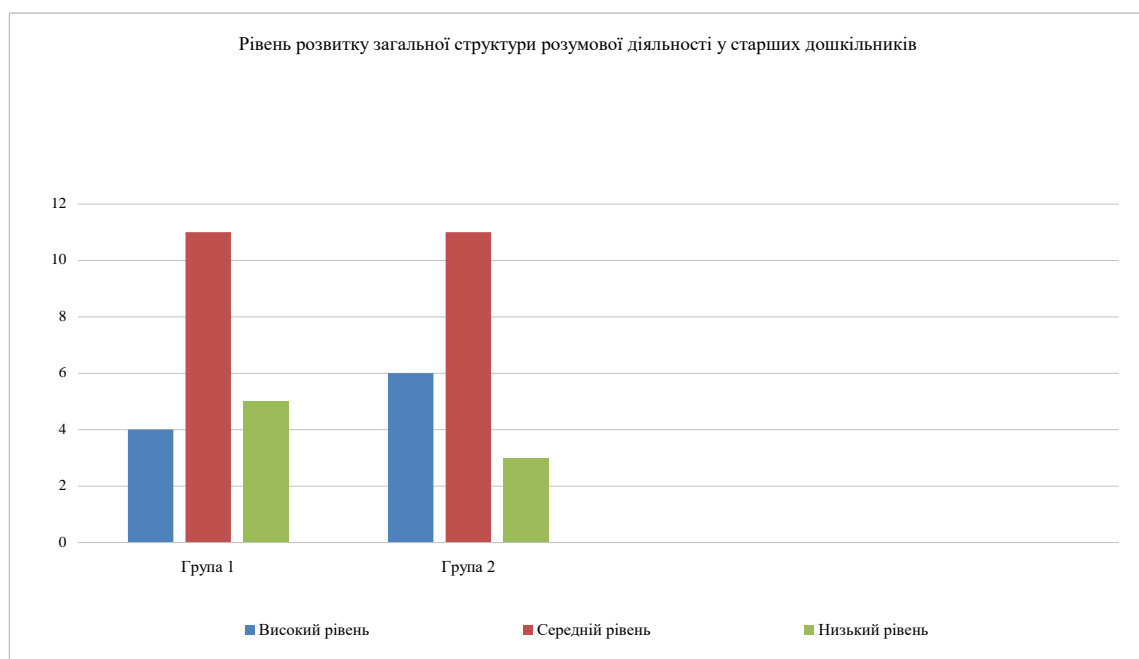

Рис 2.1 Рівень розвитку загальної структури розумової діяльності у старших дошкільників.

Наступною методикою, яку опрацьовували була «Що тут зайве?».

Ілюстрований матеріал (Дод. Б) дозволив дітям переключитись, вони стали досить зацікавлені. Якщо діти не розуміли, що намальовано на малюнку, то отримували допомогу. Їм подавалось чотири групи зображень, три предмета

з яких відносяться до одної категорії (посуд, взуття, предмети за допомогою яких можна вимірювати час та свійські птахи), а один предмет є зайвим. Його потрібно було знайти, пояснити чому саме він зайвий та викреслити. Завдання мало часові обмеження, найважче дітям давалось третє запитання, виникали труднощі в ідентифікації настільного календаря.

У методиці дітям пропонується серія картинок, на яких представлені різні предмети, у супроводі наступної інструкції: «На кожній з цих картинок один з чотирьох зображених на ній предметів є зайвим. Уважно подивіться на картинку та визначте, який предмет та чому є він зайвим». На вирішення завдання відводиться 3 хвилини.

Оцінка результатів:

10 балів – дитина вирішила поставлене перед нею завдання за час, менший ніж 1 хв., назвавши зайві предмети на всіх картинках та правильно пояснивши, чому вони є зайвими.

8-10 балів – дитина правильно вирішила задачу за час від 1 хв. до 1,5 хв.

6-7 балів – дитина впоралася із завданням за час від 1,5 до 2,0 хв.

4-5 балів – дитина вирішила задачу за час від 2,0 до 2,5 хв.

2-3 бали – дитина вирішила задачу за час від 2,5 хв. до 3 хв.

0-1 бал – дитина за 3 хв. не впоралася із завданням.

Висновки про рівень розвитку:

8-10 балів – високий.

4-7 балів – середній.

0-3 бала – низький [24].

Результати представлені у Рис. 2.2.

У відсотковому співвідношенні високий рівень розвитку мислення у 22,5 % дошкільників, середній рівень розвитку у 52,5 % дітей старшого дошкільного віку, низький у 25 % дітей. Як видно з Рис. 2.2., співвідношення тих у кого низький та високий рівень розвитку мислення майже однакове, значно більше дітей мають середній рівень розвитку мислення.

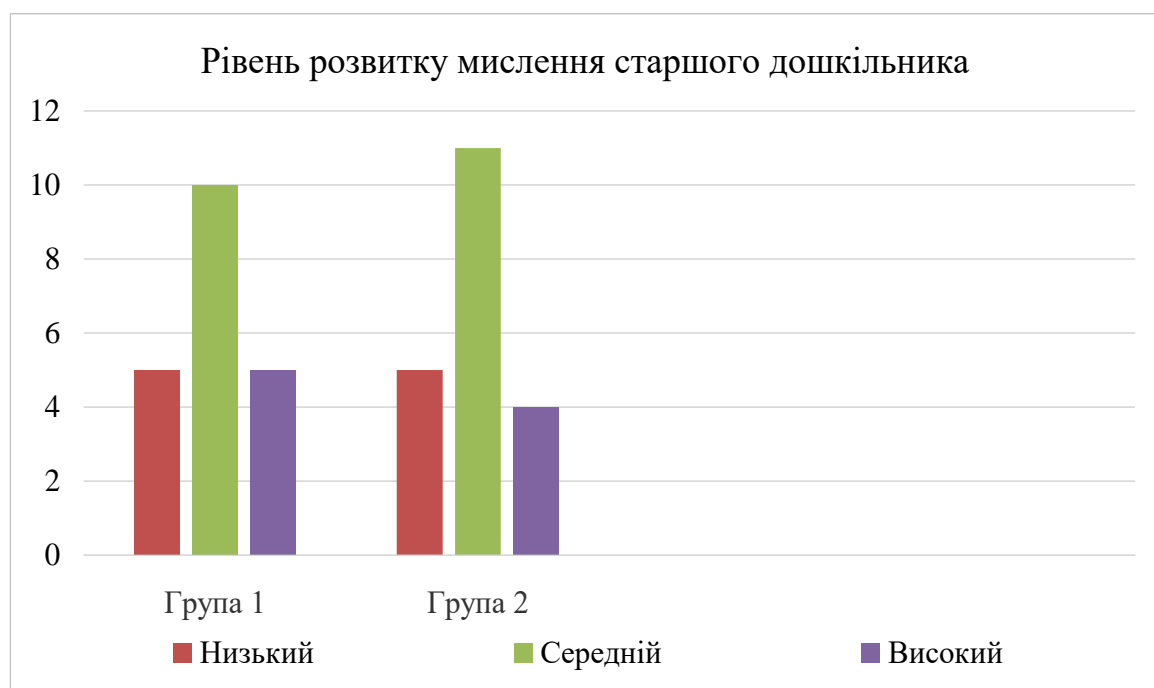

Рис. 2.2. Рівень розвитку мислення старших дошкільників.

Для дослідження рівня розвитку наочно-образного мислення, була виконана методика «Нісенітниця». За її допомогою можна проаналізувати сформованість у дитини елементарних образних уявлень про навколишній світ.

Напевно, дана методика сподобалась дітям найбільше та була найпростішою, багато з них добре впорались з завданням, що відображено в Рис. 2. 3.

Дошкільнику старшої групи, дається така інструкція: «Уважно подивися на цю картинку та скажи, чи все тут знаходиться на своєму місці та правильно намальовано. Якщо що-небудь тобі здається не так, не на місці або неправильно намальовано, то вкажи та поясни, чому це не так. Далі ти повинен сказати, як насправді має бути».

Обидві частини інструкції виконуються послідовно. Спочатку дитина просто називає все нісенітниця та вказує їх на картинці, а потім пояснює, як насправді має бути. Час експозиції картинки та виконання завдання обмежена трьома хвилинами. За цей час дитина повинна помітити якомога більше безглузвих ситуацій і пояснити, що не так, чому не так і як насправді повинно бути. Оцінка результатів: 10 балів – така оцінка ставиться дитині в тому випадку, якщо за відведений час (3 хв.), вона зауважила всі наявні на

зображенні нісенітниці, встигла задовільно пояснити, що не так і сказати, як насправді має бути. 8-9 балів – дитина помітила та відзначила всі наявні нісенітниці, але від однієї до трьох з них не змогла до кінця пояснити або сказати, як насправді має бути. 6-7 балів – дитина помітила та відзначила всі наявні нісенітниці, але три-чотири з них не встигла до кінця пояснити та сказати, як насправді має бути. 4-5 балів – дитина помітила всі наявні нісенітниці, але 5-7 з них не встигла за відведений час до кінця пояснити та сказати, як насправді має бути. 2-3 бали – за відведений час дитина не встигла помітити 1-4 з 7 наявних на зображенні нісенітниць, а до пояснення справа не дійшла. 0-1 бал – за відведений час дитина встигла виявити менше чотирьох з семи наявних нісенітниць. Зауваження. 4 і вище бала в цьому завданні дитина може отримати тільки в тому випадку, якщо за відведений час вона повністю виконала першу частину завдання, тобто виявила всі 7 нісенітниць, наявних на картинці, але не встигла або назвати їх, або пояснити, як насправді має бути.

Результати:

8-10 балів – високий.

4-7 балів – середній.

0-3 бали – низький [25, с. 97-100].

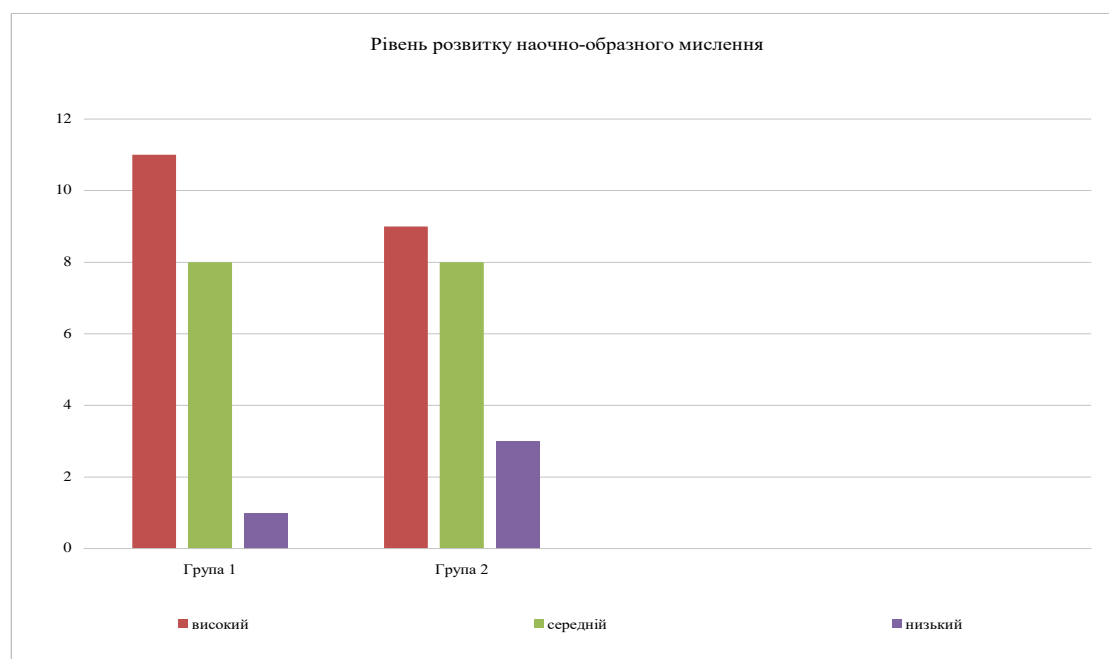

Рис. 2.3. Рівень розвитку мислення старших дошкільників.

У відсотковому співвідношенні було отримано такі дані: низький рівень наочно-образного мислення у 10 % досліджуваних, середній мають 40 % старших дошкільників та високий рівень наочно-образного мислення у 50 % дітей. Дане дослідження яскраво ілюструє, який вид мислення у дітей розвинений найкраще на даному періодичному етапі. Показовим є й те, що вперше більше дітей володіють високим рівнем розвитку, аніж середнім.

При дослідженні рівня словесно-логічного мислення, найважче старшим дошкільникам було порівнювати, особливо такі предмети, які не входять до предметів постійного вжитку, наприклад, сокиру та молоток, цвях і гайку.

1. Яка з тварин більша – кінь чи собака?
2. Вранці люди снідають. А увечері?
3. Вдень на вулиці ясно, а вночі?
4. Небо блакитне, а трава?
5. Черешня, груші, сливи, яблука... – це що?
6. Чому, коли йде поїзд, опускають шлагбаум?
7. Що таке Київ, Львів, Тернопіль?
8. Маленька корова – це теля. Маленька собака та маленька овечка – це?..
9. На кого більше схожий собака – на кішку чи на курку?
10. Для чого потрібні автомобілю гальма?
11. Чим схожі один на одного молоток і сокира?
12. Що спільного між білкою і кішкою?
13. Чим відрізняються цвях і гайка один від одного?
14. Що таке футбол, стрибки у висоту, теніс, плавання?
15. Які ти знаєш види транспорту?
16. Чим відрізняється стара людина від молоді?
17. Для чого люди займаються спортом?
18. Чому вважається погано, якщо хтось не хоче працювати?

Правильні відповіді:

1. Більше кінь.
2. Увечері вечеряють.

3. Темно.
4. Зелена.
5. Фрукти.
6. Щоб не було зіткнення поїзда з автомобілем.
7. Міста.
8. Щеня, цуценя, ягня.
9. На кішку, тому що у них 4 ноги, шерсть, хвіст, кігті (досить назвати хоча б одну подібність).
10. За правильну вважається будь-яка відповідь, що вказує на необхідність знижувати швидкість автомобіля.
11. Це інструменти.
12. Це тварини, що вміють лазити по деревах, мають лапи, хвіст, шерсть і так далі.
13. Цвях – гладкий, його забивають молотком, а гайку закручують, а не забивають.
14. Види спорту (спорт).
15. Як мінімум, дитина повинна назвати 3 види транспорту (автобус, трамвай, метро, літак і так далі).
16. Три істотні ознаки, як мінімум: «Старий чоловік ходить повільно, з паличкою, в нього багато зморшок, він часто хворіє і так далі.
17. Щоб бути здоровим, сильним, красивим і так далі.
18. Не буде грошей, щоб купувати продукти і одяг, оплачувати квартиру та ін.

При аналізі відповідей, які дає дитина, слід мати на увазі, що за правильні відповіді можуть вважатися не тільки відповіді, відповідні наведеним прикладам, але й інші, достатньо розумні та такі, що відповідають сенсу поставленого перед дитиною питання.

Перш ніж оцінювати правильність тієї або іншої відповіді, потрібно переконатися в тому, що дитина правильно зрозуміла саме запитання.

Високий рівень розвитку словесно-логічного мислення – якщо дитина відповіла правильно на 13-14 питань.

Висновки про рівень розвитку.

Високий – правильні 13-18 відповідей.

Середній – правильні 11-12 відповідей.

Низький – правильні 8-10 відповідей [64].

Результати тесту для визначення рівня словесно-логічного мислення проілюстровані в Рис. 2.4.

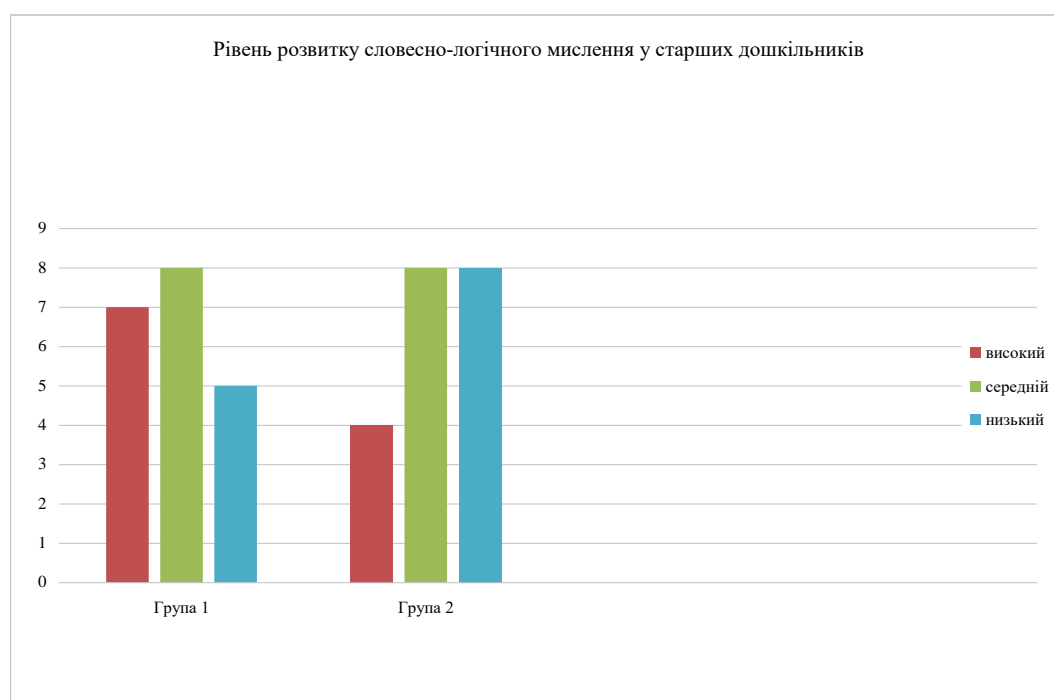

Рис. 2.4. Рівень розвитку словесно-логічного мислення у старших дошкільників.

Отже, дітей, які відповіли на всі запитання та мають дуже високий рівень розвитку словесно-логічного мислення не було, тих у кого високий рівень – 17%, середній – 40%, низький рівень – 27,5 %.

Останній тест, який проходили діти, був на визначення процесу заучування та розвитку короткочасної пам'яті, у ході якого дітям потрібно було запам'ятати ряд з десяти слів та після неодноразового повторення відтворити його. Цей тест був заключним, досліджувані вже були стомлені, проте таке переключення з дослідження одного психічного процесу на інший, дозволило

старшим дошкільникам добре запам'ятовувати слова. Цікавим є те, що деякі слова запам'ятовувались краще, а деякі гірше. Так, наприклад, слово «телефон» було одним найлегших для запам'ятовування, а такі слова як «пальто», «вилка» старші дошкільники найчастіше «забували».

Мета: визначити динаміку процесу заучування дітей 5–7 років. Дитина отримує завдання за кілька спроб вивчити напам'ять і безпомилково відтворити ряд, що складається з 12 слів.

Стимулюючий матеріал: дерево, лялька, вилка, квітка, телефон, стакан, птиця, пальто, лампочка, картина, людина, книга.

Хід дослідження. Запам'ятовування ряду проводиться так. Після кожного чергового його прослуховування, дитина намагається відтворити весь ряд. Експериментатор зазначає кількість слів, яку дитина під час даної спроби згадала і назвала правильно, і знову зачитує той же самий ряд. І так шість разів поспіль, поки не будуть отримані результати відтворення ряду за шість спроб.

Оцінка результатів :

10 балів – дитина запам'ятала та безпомилково відтворила всі 12 слів за 6 або менше спроб;

8-9 балів – дитина запам'ятала та безпомилково відтворив за 6 спроб 10-11 слів;

6-7 балів – дитина запам'ятала та безпомилково відтворила за 6 спроб 8-9 слів;

4-5 балів – дитина запам'ятала та безпомилково відтворила за 6 спроб 6-7 слів;

2-3 бали – дитина запам'ятала та безпомилково відтворила за 6 спроб 4-5 слів;

0-1 бал – дитина запам'ятала та безпомилково відтворила за 6 спроб не більше 3 слів.

Висновки про рівень розвитку:

8-10 балів – високий;

4-7 балів – середній;

0-3 бали – низький [8, с. 430].

Переглянути результати можна в діаграмі, яка наведена нижче (Рис. 2.5.)

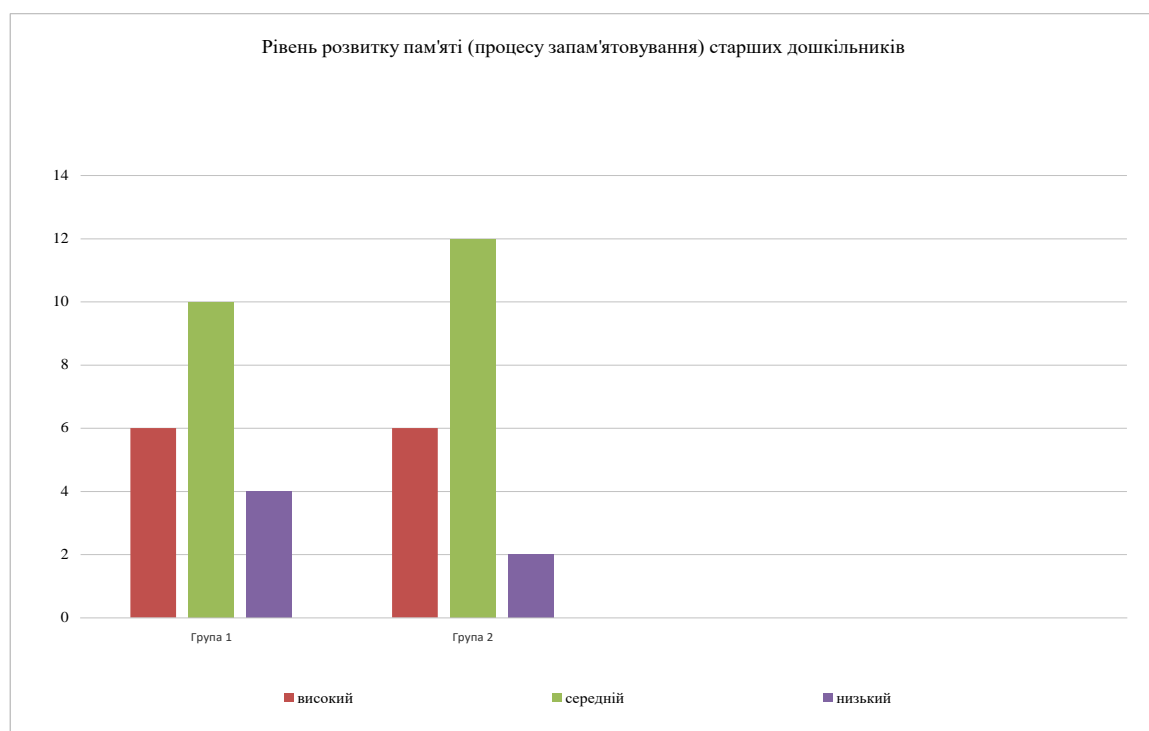

Рис. 2.5. Рівень розвитку пам'яті (процесу запам'ятовування) старших дошкільників.

У відсотковому співвідношенні було отримано такі результати: 30% – високий рівень, у більшості дітей (55%) – середній рівень та 15% старших дошкільників мають низький рівень розвитку пам'яті.

Якщо характеризувати процес дослідження в цілому та говорити про поведінку дітей, то спочатку вони були зацікавлені, а згодом у них пропадав інтерес до виконання завдання, адже увага старшого дошкільника ще не є стійкою, часто діти такого віку переключаються з предмета про який йде мова на інший, абсолютно сторонній. Саме тому приходилось робити перерви та проводити опитування в два етапи, щоб дати можливість дітям відпочити від розумової діяльності. Комплекс вправ поводився так, щоб чергувались методики, в яких потрібно було працювати з картинкою, наприклад, «Нісенітниця» та таких, де потрібно узагальнювати, класифікувати, відносити предмети чи об'єкти до певної категорії. Діти відволікались на сторонні звуки, а з тими, кому 5 років діагностику проводити було важче.

Були й такі досліджувані, які яскраво проявляли пасивність та відмовлялись відповідати на поставлені запитання. Саме тому їх результати можуть бути занижені, адже в методиках в яких дітям задавались запитання враховують, не лише кількість правильних відповідей, а більше емоційний стан дитини під час випробування, її інтерес, те, чи зацікавлена вона в проходженні завдань, чи можливо не хоче працювати, швидко втомлюється та проявляє швидше негативні емоції, аніж позитивні.

Діти, які лише переступили нижню вікову межу даного періоду, в процесі виконання завдань розказували про побут, батьків, погоду та інші сторонні речі, їх відповіді були емоційнішими, в них старші дошкільники ділились власним досвідом. Іноді вони за своєю розповіддю забували про задане запитання, тому воно дублювалось.

Щодо інструкцій, переважно всі діти добре їх розуміли, проте були такі, яким потрібно було детально уточнити, або перефразувати іншими словами, що не забороняється інструкцією. Якщо старші дошкільники не розуміли якесь слово, то давались пояснення.

Найлегшими вправами для дітей були ті, які мали роздатковий матеріал, тобто ілюстрації. Вважаємо, що це пов'язано з видами мислення, які найкраще розвинені в старшого дошкільника. Так, словесно-логічне лише починає розвиватись та формуватися, воно стає засобом постановки та розв'язання розумових завдань, тоді як наочно-образне є провідним на даному етапі. Тому й запропоновані дидактичні завдання, які використовуються у роботі з старшими дошкільниками все ще опираються на дії з образами.

Найважчими були вправи на класифікацію складних понять. Якщо з речами повсякденного вжитку: одяг, фрукти, посуд проблем майже не виникало, то такі поняття, як звірі, риби, птахи дітям було важко віднести до певної категорії. Труднощі також виникали й у порівнянні двох предметів, наприклад кульбаби та ромашки. Дошкільникам старшого віку, ще важко зорієнтуватись та знайти спільні та відмінні риси предметів, що відносяться до однієї групи. Навіть з порівнянням kota та собаки виникали труднощі.

Не дуже важкою виявилась методика у якій пропонувалось запам'ятати ряд слів, багато хто добре впорався з цим завданням. Діти показали переважно хороші або середні результати.

Таблиця 2.1.

Загальний рівень розумового розвитку старших дошкільників

Рівні	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень		Загальна кількість дітей		
	Група № 1	Група № 2	Група № 1	Група № 2	Група № 1	Група № 2	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Методика 1	4	6	11	11	5	3	10	22	8
Методика 2	5	4	10	11	5	5	15	9	16
Методика 3	11	9	8	8	1	3	18	10	12
Методика 4	7	4	8	8	5	8	15	9	16
Методика 5	6	6	10	12	4	2	16	10	14

2.3. Організація та керівництво дидактичними іграми в ЗДО

За весь час дослідницької роботи, на базі ЗДО № 72 нами було виявлено зацікавленість старшого дошкільника до дидактичних ігор. Дидактичні ігри добре сприяють розумовому розвитку дитини старшого віку. Такі ігри допомагають пізнати навколишній світ, усунути проблеми, які наявні в

розумовому розвитку. За допомогою дидактичної гри, старший дошкільник отримує нові знання, узагальнює та закріплює їх.

У ході дослідницької роботи було помітно, як такі ігри впливають на емоційний стан старших дошкільників. Рідко спостерігалася втома та відволікання дітей. Це можна вважати показником того, на скільки якісно дитина буде отримувати знання, покращувати свій розумовий розвиток.

Було виявлено, на скільки є важливою й спільна участь дошкільника та вихователя у створенні дидактичних ігор. Така діяльність покращує настрій дітей, дає можливість відчувати свою значимість та активніше включатись у ігрову діяльність, сприяє розумовому розвитку, уяві.

За допомогою опитування вихователів старших груп О. Деркач та Ю. Близнюк, ми дізналися про те, що вони активно проводять ігри для покращення розумового розвитку старших дошкільників.

Дидактичні ігри для розумового розвитку, як зазначає вихователь Ю. Близнюк, проводяться практично на кожному занятті. Для гри вихователі відводять час до сніданку і після нього, вона є найважливішим способом організації освітньої діяльності дітей. Ігри організуються також і на прогулянці, і в другій половині дня. Вранці створюють умови для ігор з правилами, що не вимагають високої рухової активності (наприклад, настільні ігри на розумову компетентність, ігри з будівельним матеріалом і конструкторами). Вихователь також створює мотивацію для індивідуальних сюжетних ігор дітей та ігор з невеликими підгрупами.

Для розумового розвитку дитини старшого дошкільного віку вихователі ЗДО № 72 використовують велику тематику ігор. Наприклад, вихователь О. Деркач для забезпечення розумового розвитку, часто використовує такі дидактичні ігри: «Що зайве?», «Опис предметів», «Скажи навпаки»; вихователь Ю. Близнюк, до переліку додала ще такі гри: «Що таке добре і що таке погано», «Магазин», «Подорож в країну казок», «Так чи ні?», «Склади розповідь».

Для того, щоб здійснювати управління та ефективно організувати дидактичні ігри, потрібно шукати індивідуальний підхід до кожної дитини в

групі. Вихователі, які працюють в ЗДО № 72, постійно знаходяться у стані пошуку. Реалії сьогодення диктують нам власні правила, серед яких до педагогів висуваються вимоги, що стосуються когнітивної сфери та якостей характеру, серед яких мобільність, гнучкість, вміння швидко адаптуватись і виокремлювати серед великої кількості інформації, яка буде актуальною та корисною.

Висновки до розділу 2

У другому розділі кваліфікаційної роботи були описані дидактичні ігри, які можна проводити у ЗДО із старшими дошкільниками. Їх можна використовувати в практичній діяльності. Багато з них не потребують роздаткового матеріалу, а проводити їх можна використовуючи лише підручні матеріали. Багато з даних дидактичних вправ розвивають не лише інтелект та розумові здібності, але й покращують комунікативні навички, формують зацікавленість предметами та явищами навколишнього світу, стимулюють до дослідницької діяльності, розвивають уяву та позитивно впливають на стосунки в дитячому колективі.

Використання таких ігор дає можливість вихователю навчати без зусиль та сухого викладу інформації. Велике різноманіття вправ дозволяє чергувати їх між собою, придумувати нові ігри, створювати власні правила.

У даному розділі також описано процедуру проведення емпіричного дослідження з старшими дошкільниками. Всього у ньому приймало участь 40 дітей. Було використано 5 методик, 4 з яких на визначення розвитку різних видів мислення та одна на виявлення рівня розвитку пам'яті. Враховуючи вік дітей, було підібрано такі методики, які б не втомлювали досліджуваних.

У ході дослідження виявлено, що у старших дошкільників добре розвинене наочно-образне мислення та процеси запам'ятовування, гірше – словесно-логічне мислення, тому в даних групах можна зосередитись на використанні таких дидактичних ігор, які б розвивали саме їх.

Тестування було успішно проведене, не зважаючи на втому дітей та перерви в його проведенні, адже дошкільникам не приходиться так довго зосереджувати власну увагу на виконанні одного завдання, навіть на групових заняттях у ЗДО.

Отримані результати подані в діаграмах, а також після кожного тесту є відсоткове співвідношення, яке ілюструє рівень розвитку у досліджуваних тих чи інших психічних процесів. Варто зазначити, що для кожної групи дітей доцільно застосовувати свій комплекс дидактичних ігор, у який буде залежати від різноманітних чинників, таких як рівень знань, вік дітей, їх інтереси, адже одним може подобатись рухливі та енергійні ігри, іншим – навпаки. Крім цього варто враховувати новизну завдання та як часто вони повторюються. Краще шукати різні вправи.

ВИСНОВКИ

1. На основі вивчення та аналізу наукової літератури, визначено та проаналізовано особливості розумового розвитку старших дошкільників. Описано особливості розвитку пізнавальних психічних процесів, які визначають розумові здібності дитини. Проаналізовані думки та теорії дослідників, педагогів, вчених з даної проблематики. Описано віковий етап – старший дошкільний вік та його основні характеристики.

Розглянуто пізнавальну діяльність, яка є найважливішим процесом накопичення духовних цінностей, що відображає закони природи, суспільства, міжособистісних стосунків і є складним процесом переходу дитини від незнання до знання, від випадкових спостережень і розрізнених відомостей до системи знань. Вона є особливо цінною для старшого дошкільника, адже її тривалість недовговічна та навчальна діяльність стане основною. Тому, перш ніж піти до школи, діти у закладі дошкільної освіти активно готуються до навчання. Проте, роблять це приємно та з радістю, адже сучасні вихователі широко використовують дидактичні вправи, про які йшла мова в даній роботі.

2. Проаналізовано форми організації навчання дітей дошкільного віку. Дидактична гра – одна із основних форм навчальної діяльності старшого дошкільника. Дидактична гра, як форма навчальної взаємодії, складається з навчальної та ігрової форм, які поєднують в собі пізнавальний компонент та зацікавленість дитини. Гра для дитини старшого дошкільного віку може виступати в таких формах: організації освітнього процесу, головною функцією якої, є збагачення уявлень дітей, закріпленням засвоєних способів дій тощо; організації життя дітей, функцією якої є соціалізація самої дитини.

3. З'ясовано поняття «дидактична гра» та вплив дидактичних ігор на розумову сферу дошкільника. Дидактична гра – це індивідуальна, групова і колективна навчальна діяльність, що включає в себе елемент суперництва та самодіяльність в засвоєнні знань, умінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної діяльності і спілкування в процесі ігрового навчання.

Дидактичні ігри також мають структуру, мету, правила. Вони виконуються під керівництвом вихователя, який чітко окреслює власні вимоги. За допомогою використання дидактичних ігор, старшим дошкільникам легше засвоювати навчальний матеріал та розвивати розумові здібності.

4. Досліджено розумові здібності старшого дошкільника та описано процедуру проведення дослідження, труднощі, які виникали в процесі роботи. Використано п'ять методик на визначення розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку. Дослідження показало, що більшість дітей старшого дошкільного віку мають високий або середній рівень розумового розвитку. Також описано досвід вихователів ЗДО № 72, їх керівництво та організація процесом гри в ЗДО. У роботі описані ігри, які можна використовувати у роботі зі старшими дошкільниками.

Мети кваліфікаційної роботи, яка висувалася на початку дослідження, було досягнуто, поставлені завдання роботи виконані в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова, Л. Є. Франчук, Н. Л. Організація ігрової діяльності дошкільників як соціально-педагогічна проблема. : веб-сайт. URL: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Azarova_Franchuk.pdf
2. Андросович К. Проектна діяльність у сучасному дошкільному навчальному закладі. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2014. - Вип. 1. С. 23-30.
3. Андрущенко Н. А. Розвиток мислення в дітей дошкільного віку на заняттях з формування елементарних математичних уявлень через сучасні технології формування логіко-математичної компетентності в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / за заг. ред. Н.П. Тарнавської., Н. Ю. Рудницької, Ю. М. Мурашевич. Житомир: ФОП «Левковець», 2015. 430 с.
4. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Методика ознайомлення з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. Київ: «Слово», 2010. 408с.
5. Бутенко В. Г. Психолого-педагогічні основи ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2016. № 1 (72). С. 51-56.
6. Васильева, Л. Н., Долгополова Е. А., Саушкина Н. А. Роль дидактических игр в развитии детей старшего дошкольного возраста. *Теория и практика образования в современном мире* : материалы XI Междунар. науч. конф. Санкт-Петербург : Свое издательство, 2019. С. 1-2.
7. Головкина О. Понятие о дидактической игре. Исследования ученых по проблеме использования дидактических игр. : веб-сайт. URL: <https://www.maam.ru/detskijasad/ponjatie-o-didakticheskoi-igre-isledovaniya-uchenyh-po-probleme-ispolzovaniya-didakticheskikh-igr.html>
8. Гоян І. М., Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей / за ред. А.А. Палія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. 652 с. ст 270-272

9. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: учебник для вузов. Стандарт третьего поколения / под ред. А. Г. Гогоберидзе, О. В. Солнцевой. СПб.: Питер, 2013. 464 с.
10. Дошкольное образование : учеб.-метод. пособие / Н. В. Бурим и др. ; под общ. ред. О. В. Ковальчук, С. В. Никитиной. СПб.: ЛОИРО, 2020. 569 с.
11. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
12. Ежкова Н.С. Теоретические основы дошкольного образования : учебное пособие. Москва : Юрайт, 2018, 183 с.
13. Злотницька Ю., Захарасевич Н. Наступність ігрових форм навчальної діяльності в умовах навчально-вихованого комплексу «Школа – дошкільний заклад». *Освітній простір України*. 2017. № 11. С. 161-165.
14. Каракуц Г. М., Титаренко Л. І. Використання дидактичних ігор у процесі формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку. *Теорія і методика навчання: проблеми та пошуки* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ. 2019. Вип. 16. С. 159–167.
15. Клак В. О. Психологічні особливості розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. Психологія*. 2019. Вип. 9. С. 21-25.
16. Класифікація дидактичних ігор за різними ознаками : веб-сайт. URL: https://studwood.ru/2119673/psihologiya/klasifikatsiya_didaktichnih_igor_riznimi_oznakami
17. Клочко Н. Організація ігрової діяльності дошкільників як методична проблема : веб-сайт. URL: <http://klochko.vk.vntu.edu.ua/file/14c13b952dd1677b7cfb4779a718b779.pdf>
18. Козак Л.В., Король Г.А. Проектна діяльність як чинник пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 18. 2019. Т. 3. С. 169–174.

19. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. Изд. 3-е, исправ. и доп. Москва : Академия, 2001. 416 с.
20. Комарова Л. Д. Как работать с палочками Кюизинера? Игры и упражнения по обучению математики детей 5-7 лет / Л. Д. Комарова. – Москва : ГНОМ и Д. 2008. 64с.
21. Котелянець Н. В. Методологічні основи формування технологічних умінь у дітей старшого дошкільного віку. *Наукові записки Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Кропивницький, 2020. Вип. 185. С. 33–39.
22. Любченко І. І. Мислення у старших дошкільників як запорука успішного навчання і виховання : зб. наук. праць. Умань, 2014 № 3. С. 209-214.
23. Любченко І. І. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників : зб. наук. праць. Умань, 2011. Вип. 3. С. 146-152.
24. Матасова И. Л. Математические игры как средство развития логического мышления у детей старшего дошкольного возраста: дисс. ... канд. пед. наук : 19.00.07 / Самара, 2003. 211 с.
25. Михеева Е. Н. Дидактическая игра как средство формирования познавательной активности старших дошкольников : веб-сайт URL : <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/8713/2/04Miheeva.pdf>.
26. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. 4-е изд. Москва : ВЛАДОС, 2001. Кн. 3 : Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 640 с.
27. Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва: ВЛАДОС, 2003. - С. 97-100.
28. Нестеренко В.В., Поліщук О.О. Розумовий розвиток і розумове виховання дітей старшого дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях : веб-сайт. URL: <https://chess-progress.ru/uk/personalizaciya/metodicheskaya->

razrabotka-didakticheskie-igry-dlya-doshkolnikov-metodicheskaya-razrabotka-didakticheskaya.html

29. Николаева Е. И. Психология детского творчества. Изд. 2-е, СПб.: Питер, 2016. 240с.
30. Онишкевич Ольга. Використання ігрових технологій навчання в початковій школі. *Педагогічні науки* : зб. тез наук. доповідей студентів. Бердянськ : БДПУ, 2012. 204 с.
31. Організація та зміст навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах / М-во освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/metodychni-rekomendatsiyi-doshkilna/zmist-navch-byhovn.pdf>
32. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К, 2001. 256 с.
33. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. К.: Академвидав, 2008. 432 с.
34. Павленко Л. Г. Роль дидактичних ігор у розвитку логіко-математичних здібностей дошкільників. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 2. С. 80-87.
35. Пастушенко Н. Б., З. О. Суддя. Розвиток пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності. *Наукові записки* : вісник Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 5. С. 129-133.
36. Підлипняк І. Активізація пізнавальної діяльності старших дошкільників у процесі навчання. *Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі* : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції науковців, аспірантів, педагогів та студентів. Умань : Уманський гуманітарно-педагогічний коледж, 2015. С. 50-52.
37. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. / Київ: Академвидав, 2006. 456 с.

- 38.Ремнева Н.А. Обучающие игры как ведущий метод формирования основ логического мышления у старших дошкольников. *Современное образование*. 2013. № 4. С. 42 - 53.
- 39.Родионова С. А. Картотека дидактических игр для развития сенсорных эталонов детей старшего дошкольного возраста : веб-сайт. URL: https://nsportal.ru/download/#https://nsportal.ru/sites/default/files/2019/04/02/sensornye_igry.docx (дата звернення : 02.04.2019)
- 40.Рябкова И. А, Смирнова Е. О., Шеина Е. Г. Возрастные особенности ролевой игры дошкольников в условиях открытой предметной среды. *Психологическая наука и образование*. 2018. Т. 23. №6. С. 75-84.
- 41.Сергієнко Л. В. Дидактична гра як форма навчання в системі професійної освіти. *Освіта на Луганщині*. 2009. №1. С. 152–154.
- 42.Савченко Л. Л. Интеллектуальный розвиток дітей старшого дошкільного віку як складник розумового розвитку. *Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 221-224.
- 43.Савченко М.В. К проблеме определения критериев и показателей самостоятельности в игровой деятельности детей дошкольного возраста. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 1. С.
- 44.Сажина Т. В. Использование дидактических игр в системе воспитания детей младшего и старшего дошкольного возраста : веб-сайт. URL: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2015/09/02/ispolzovanie-didakticheskikh-igr-v-sisteme-vozpitaniya-detey-mladshego> (дата звернення: 02. 02. 2015)
- 45.Семаго Н. Я., Семаго М. М. Теория и практика оценки психического развития ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. СПб.: Речь, 2005. 384 с.
- 46.Сергей В.Н. Дидактические игры и упражнения как средство развития речи детей в разных возрастных группах дошкольного учреждения образования. Мозырь: УА МДПУ. 2015. С. 9-11.

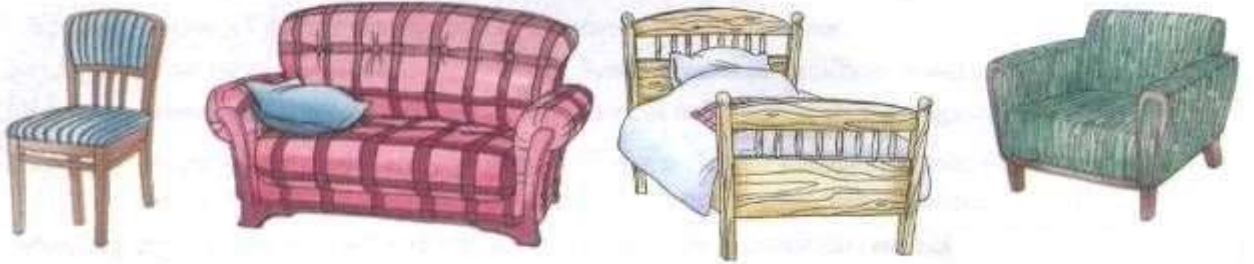
- 47.Сікорська С. В Дидактична гра як засіб розвитку мислення дошкільника : метод. розробка : веб-сайт. URL: <https://chess-progress.ru/uk/personalizaciya/metodicheskaya-razrabotka-didakticheskie-igry-dlya-doshkolnikov-metodicheskaya-razrabotka-didakticheskaya.html>
- 48.Смирнова Е. О. Детская психология: учебник для вузов. Изд. 3-е, перераб. И доп. СПб.: Питер, 2009. 304с.
- 49.Смирнова, Е. О. Педагогические системы и программы дошкольного воспитания. Москва : Владос, 2012. 119 с.
- 50.Сорокина А.И. Дидактические игры в детском саду (ст. группы) : пособие для воспитателей старших групп детского сада. Москва : Просвещение, 1982. 98 с.
- 51.Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія / Піроженко Т.О та ін. ; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.
52. Сучасні технології формування логіко-математичної компетентності в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / за заг. ред. Н.П. Тарнавської, Н. Ю. Рудницької, Ю. М. Мурашевич. Житомир: ФОП «Левковець», 2015. 430 с.
- 53.Тимофеева А. П., Фролова М.В., Зарубина Е.Р. Организация работы с социально-неблагополучными семьями. *Образовательный альманах* . 2018. С. 77-80.
- 54.Федяєва, В. Л. Сікорський Іван Олексійович – організатор і голова Київського Фребелівського товариства. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2014. Вип. 65. С. 16-21.
- 55.Фребель Ф., Дитячий садок. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / за ред. З. Борисової. Київ : Вища школа, 2004. 511с.
- 56.Челышева Ю. В. Компетенции воспитателя - условие развития навыков будущего у дошкольника : сборник научных статей по итогам Первой Московской Международной научнопрактической конференции. Москва : Перо, 2020. 364 с.

- 57.Чепайкина И. А. Дидактическая игра как средство развития самоконтроля у детей старшего дошкольного возраста. *Инновационные проекты и программы в образовании*. 2013. №4. С.42–45.
- 58.Чупахіна С. В. . Розвиток логічного мислення дошкільників: теоретичні засади. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 474-478.
- 59.Шильцова Л. М. Гра для першокласників. *Початкова школа*. 2010. № 5. С. 18-22.
- 60.Шушляева К. Н. Использование блоков Дьенеша на развитие логического мышления детей дошкольного возраста. *Научный журнал*. 2018. № 1(24). С. 58-60.
- 61.Яфаева В. Г. Развитие интеллектуальных способностей старших дошкольников: программа-руководство. Изд. 2-е. Уфа: ИРО РБ. 2011. 64 с.
- 62.Яценко Т.В. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку: метод, посібник. – Кременчук, 2011. 84 с.
- 63.Шиш Ю. С. Особливості розумових здібностей старших дошкільників. *Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал*. №9. 2021. С. 1-5.
- 64.Elkind, D. The Changing world of toys and toy play/ Exchange: The early Childhood Leaders' Magazine Since 1978, 2005, 11-12 p.

ДОДАТКИ

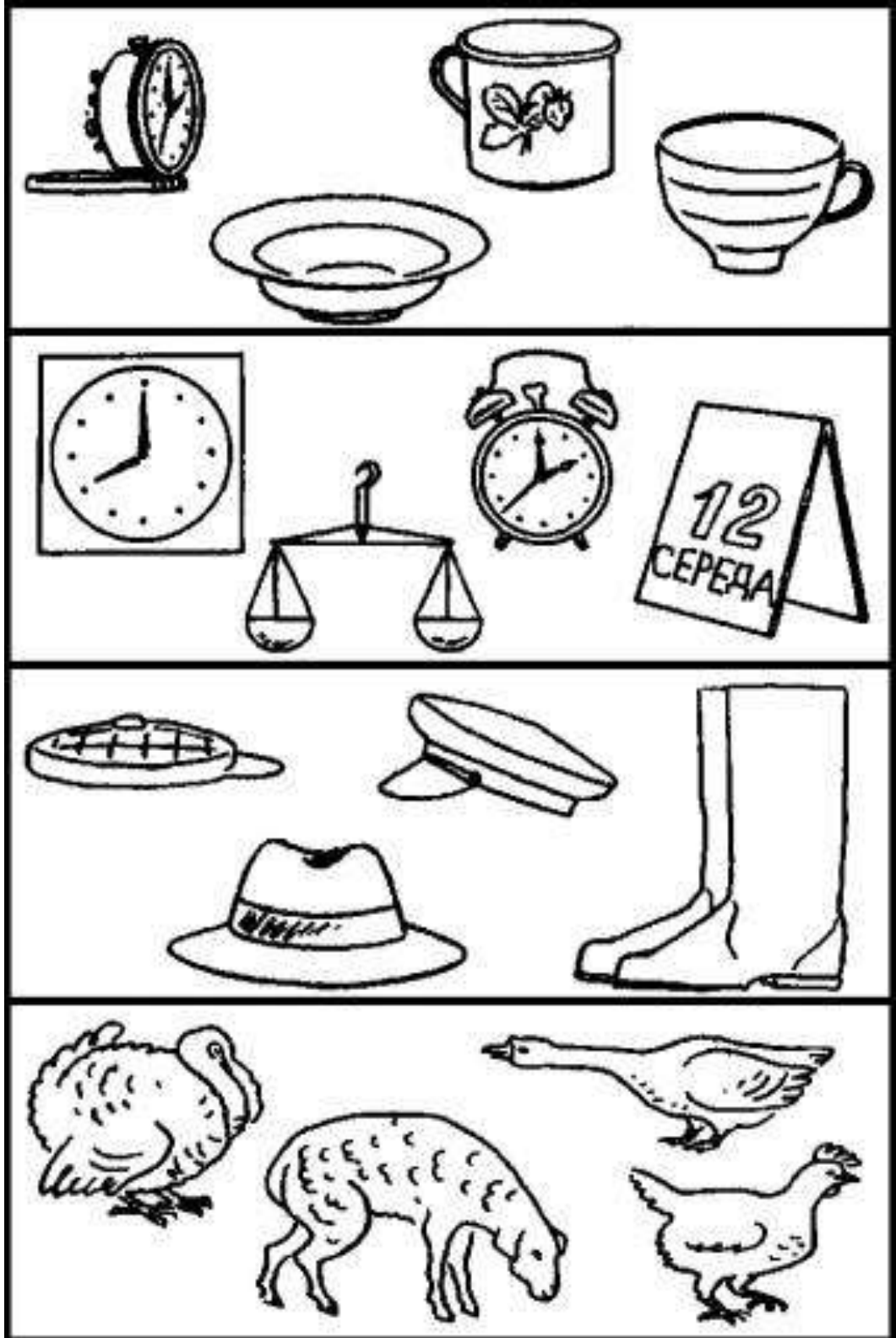
ДОДАТОК А

Методика 1. Діагностика загальної структури розумової діяльності дітей

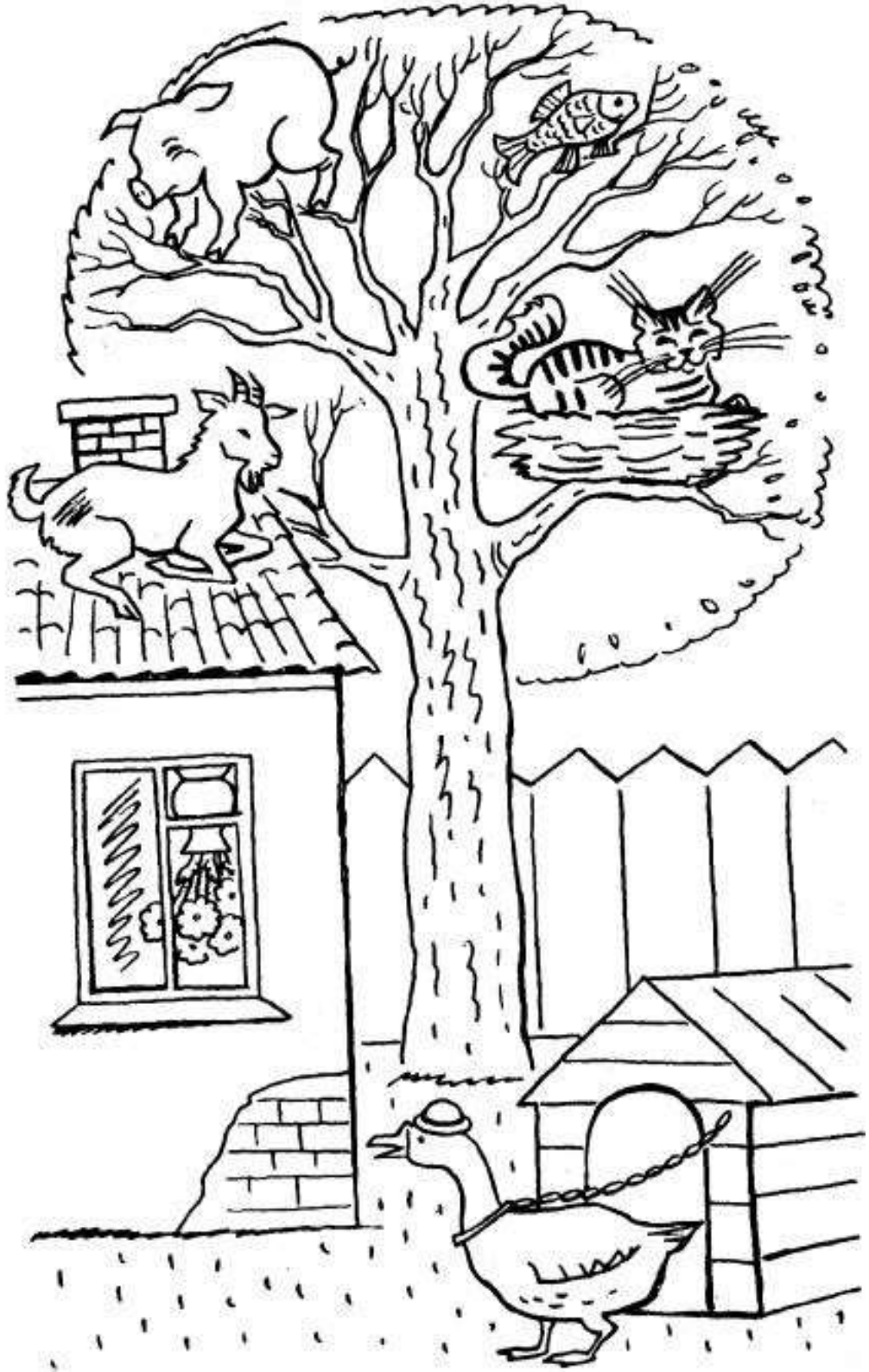

ДОДАТОК Б

Методика «Що тут зайве?»

Методика «Нісенітниці»

ДОДАТОК Г

Результати методики №1

Досліджувані у групі № 1	Результати методики	Досліджувані у групі № 2	Результати методики
Г1.1	Середній рівень	Г2.1	Високий рівень
Г1.2	Низький рівень	Г2.2	Середній рівень
Г1.3	Середній рівень	Г2.3	Середній рівень
Г1.4	Середній рівень	Г2.4	Низький рівень
Г1.5	Низький рівень	Г2.5	Низький рівень
Г1.6	Високий рівень	Г2.6	Середній рівень
Г1.7	Середній рівень	Г2.7	Середній рівень
Г1.8	Високий рівень	Г2.8	Високий рівень
Г1.9	Середній рівень	Г2.9	Високий рівень
Г1.10	Середній рівень	Г2.10	Низький рівень
Г1.11	Низький рівень	Г2.11	Середній рівень
Г1.12	Середній рівень	Г2.12	Середній рівень
Г1.13	Високий рівень	Г2.12	Середній рівень
Г1.14	Низький рівень	Г2.13	Високий рівень
Г1.15	Середній рівень	Г2.14	Високий рівень
Г1.16	Середній рівень	Г2.15	Середній рівень
Г1.17	Середній рівень	Г2.16	Середній рівень
Г1.18	Низький рівень	Г2.17	Середній рівень
Г1.19	Середній рівень	Г2.18	Високий рівень
Г1.20	Високий рівень	Г2.19	Середній рівень

ДОДАТОК Д

Результати методики «Що тут зайве?»

Досліджувані у групі № 1	Результати методики	Досліджувані у групі № 2	Результати методики
Г1.1	5 б., середній рівень	Г2.1	6 б., середній рівень
Г1.2	9 б., високий рівень	Г2.2	7 б., середній рівень
Г1.3	8 б., високий рівень	Г2.3	3 б., низький рівень
Г1.4	7 б., середній рівень	Г2.4	2 б., низький рівень
Г1.5	3 б., низький рівень	Г2.5	4 б., середній рівень
Г1.6	8 б., високий рівень	Г2.6	6 б., середній рівень
Г1.7	4 б., середній рівень	Г2.7	10 б., високий рівень
Г1.8	10 б., високий рівень	Г2.8	7 б., середній рівень
Г1.9	4 б., середній рівень	Г2.9	3 б., низький рівень
Г1.10	3 б., низький рівень	Г2.10	5 б., середній рівень
Г1.11	2 б., низький рівень	Г2.11	2 б., низький рівень
Г1.12	4 б., середній рівень	Г2.12	4 б., середній рівень
Г1.13	7 б., середній рівень	Г2.12	10 б., високий рівень
Г1.14	1 б., низький рівень	Г2.13	4 б., середній рівень
Г1.15	7 б., середній рівень	Г2.14	2 б., низький рівень
Г1.16	5 б., середній рівень	Г2.15	4 б., середній рівень
Г1.17	7 б., середній рівень	Г2.16	6 б., середній рівень
Г1.18	3 б., низький рівень	Г2.17	5 б., середній рівень
Г1.19	6 б., середній рівень	Г2.18	8 б., високий рівень
Г1.20	9 б., високий рівень	Г2.19	9 б., високий рівень

ДОДАТОК Е

Результати методики «Нісенітниці»

Досліджувані у групі № 1	Результати методики	Досліджувані і у групі № 2	Результати методики
Г1.1	9 б., високий рівень	Г2.1	6 б., середній рівень
Г1.2	6 б., середній рівень	Г2.2	4 б., середній рівень
Г1.3	4 б., середній рівень	Г2.3	7 б., середній рівень
Г1.4	10 б., високий рівень	Г2.4	3 б., низький рівень
Г1.5	4 б., середній рівень	Г2.5	5 б., середній рівень
Г1.6	9 б., високий рівень	Г2.6	9 б., високий рівень
Г1.7	7 б., середній рівень	Г2.7	10 б., високий рівень
Г1.8	10 б., високий рівень	Г2.8	9 б., високий рівень
Г1.9	8 б., високий рівень	Г2.9	8 б., високий рівень
Г1.10	8 б., високий рівень	Г2.10	5 б., середній рівень
Г1.11	7 б., середній рівень	Г2.11	3 б., низький рівень
Г1.12	8 б., високий рівень	Г2.12	3 б., низький рівень
Г1.13	7 б., середній рівень	Г2.12	9 б., високий рівень
Г1.14	2 б., низький рівень	Г2.13	9 б., високий рівень
Г1.15	9 б., високий рівень	Г2.14	4 б., середній рівень
Г1.16	9 б., високий рівень	Г2.15	9 б., високий рівень
Г1.17	9 б., високий рівень	Г2.16	9 б., високий рівень
Г1.18	7 б., середній рівень	Г2.17	5 б., середній рівень
Г1.19	7 б., середній рівень	Г2.18	9 б., високий рівень
Г1.20	8 б., високий рівень	Г2.19	5 б., середній рівень

ДОДАТОК 3

Результати методики на визначення рівня словесно-логічного мислення

Досліджувані у групі № 1	Результати методики	Досліджувані у групі № 2	Результати методики
Г1.1	9 б., низький рівень	Г2.1	14 б., високий рівень
Г1.2	15 б., високий рівень	Г2.2	9 б., низький рівень
Г1.3	15 б., високий рівень	Г2.3	12 б., середній рівень
Г1.4	15 б., високий рівень	Г2.4	7 б., низький рівень
Г1.5	11 б., середній рівень	Г2.5	8 б., низький рівень
Г1.6	13 б., високий рівень	Г2.6	12 б., середній рівень
Г1.7	9 б., низький рівень	Г2.7	13 б., високий рівень
Г1.8	10 б., високий	Г2.8	12 б., середній рівень
Г1.9	11 б., середній рівень	Г2.9	11 б., середній рівень
Г1.10	12 б., середній рівень	Г2.10	10 б., низький рівень
Г1.11	8 б., низький рівень	Г2.11	10 б., низький рівень
Г1.12	11 б., середній рівень	Г2.12	8 б., низький рівень
Г1.13	15 б., високий рівень	Г2.12	11 б., середній рівень
Г1.14	7 б., низький рівень	Г2.13	13 б., високий рівень
Г1.15	11 б., середній рівень	Г2.14	10 б., низький рівень
Г1.16	11 б., середній рівень	Г2.15	12 б., середній рівень
Г1.17	11 б., середній рівень	Г2.16	12 б., середній рівень
Г1.18	12 б., середній рівень	Г2.17	9 б., низький рівень
Г1.19	6 б., низький рівень	Г2.18	13 б., високий рівень
Г1.20	15 б., високий рівень	Г2.19	12 б., середній рівень

ДОДАТОК К

Результати методики «Вивчи слово»

Досліджувані у групі № 1	Результати методики	Досліджувані у групі № 2	Результати методики
Г1.1	4 б., середній рівень	Г2.1	7 б., середній рівень
Г1.2	7 б., середній рівень	Г2.2	4 б., середній рівень
Г1.3	5 б., середній рівень	Г2.3	5 б., середній рівень
Г1.4	9 б., високий рівень	Г2.4	2 б., низький рівень
Г1.5	7 б., середній рівень	Г2.5	4 б., середній рівень
Г1.6	8-9 б., високий рівень	Г2.6	7 б., середній рівень
Г1.7	3 б., низький рівень	Г2.7	10 б., високий рівень
Г1.8	10 б., високий рівень	Г2.8	8 б., високий рівень
Г1.9	7 б., середній рівень	Г2.9	7 б., середній рівень
Г1.10	3 б., низький рівень	Г2.10	4 б., середній рівень
Г1.11	2 б., низький рівень	Г2.11	2 б., низький рівень
Г1.12	7 б., середній рівень	Г2.12	7 б., середній рівень
Г1.13	9 б., високий рівень	Г2.12	8 б., високий рівень
Г1.14	3 б., низький рівень	Г2.13	8 б., високий рівень
Г1.15	7 б., середній рівень	Г2.14	7 б., середній рівень
Г1.16	4 б., середній рівень	Г2.15	9 б., високий рівень
Г1.17	9 б., високий рівень	Г2.16	7 б., середній рівень
Г1.18	4 б., середній рівень	Г2.17	5 б., середній рівень
Г1.19	4 б., середній рівень	Г2.18	9 б., високий рівень
Г1.20	8 б., високий рівень	Г2.19	7 б., середній рівень

**Характеристика рівнів розвитку розумових здібностей старших
дошкільників**

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Рівні</i>		
		<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
Мотиваційний	<i>Інтерес до завдання</i>	Завдання відразу зацікавлюють дитину	Завдання зацікавлюють дитину	Пропозицією вирішувати задачі зацікавлюється
	<i>Особливості емоційного ставлення до процесу діяльності та її результату; прагнення продовжити роботу</i>	Позитивний емоційний стан зберігається протягом усього заняття	Виконує їх в цілому охоче	До змісту заняття індиферентна (особливо до найважчих завдань)

Рівень розумового розвитку		<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
		<i>Запас знань і уявлень про навколишній світ і елементарні життєві поняття</i>	Фонд дієвих знань для її вирішення достатній, нерідко навіть багатий	Фонд дієвих знань для вирішення завдань достатній
	<i>Рівень розуміння і прийняття завдання</i>	Самостійно зосереджується на завданні, прагне обдумати своє рішення, здійснює розумові дії в певній послідовності, оцінює ступінь правильності, може сама відмітити і виправити помилки	Приймає завдання, але ходом його виконання може управляти тільки за допомогою дорослого, потребує спонукальних та навідних питань	Готова припинити рішення, перейти до нового завдання, не вирішивши попередню; потребує постійного заохочення за будь-які, навіть найменші прояви думки та бажання думати

Рівень розумової активності	<i>Специфіка використання дітьми системи доступних понять; засвоєння понять першого, другого і третього ступенів узагальненості, а також абстрактних родових понять</i>	<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
		Дитина може вербально обґрунтувати своє рішення, міркує, робить індуктивно-дедуктивні докази; розуміє завдання швидко, не потребує повторення і роз'яснення	Фонд дієвих знань для вирішення завдань достатній; розуміє завдання без додаткових роз'яснень, але іноді просить повторити	Відповіді дитини найчастіше ситуативні. Вона не може вичленити головне, обґрунтувати рішення вербально; розуміє лише найлегші завдання, часто потребує додаткового повторення інструкції, роз'яснення завдання

	<p><i>Якість самоконтролю в процесі виконання завдання і при оцінці результатів діяльності</i></p>	<p>Всі розумові операції здійснює правильно і самостійно, допомога дорослого не потрібна; за наявності помилки достатньо пропозиції задуматися</p>	<p>Розумові операції здійснює в основному правильно; помилки при рішенні задач може відмітити сама, але переважно за допомогою дорослого, з його допомогою їх і виправляє</p>	<p>Необхідними операціями в розумовому плані володіє явно недостатньо, вирішує лише деякі задачі</p>
--	--	--	---	--

Методичні рекомендації вихователям

«Як покращити розумовий розвиток старшого дошкільника?»

1. Не стримуйте інтерес до навчання, заохочуйте дитину старшого віку до набуття знань, обміну враженнями від почутого, побаченого.
2. Спонукайте всіх дітей до розумової діяльності, долати труднощі та до самовдосконалення.
3. Прищеплювати старшому дошкільнику інтерес до навколишньої дійсності, навчити спостерігати, думати, осмислювати побачене і почуте.
4. Шукати індивідуальний підхід до кожної дитини в групі.
5. Створювати мотивацію, яка буде спонукати старших дошкільників до розумової діяльності.
6. Намагайтеся заохочувати дитину до спільної діяльності та до спільної участі старшого дошкільника та вихователя у створенні дидактичних ігор.
7. Тримайте позитивну атмосферу у групі, адже від цього багато чого залежить.
8. «Без знання і використання педагогом загальних закономірностей розвитку організму, психіки й особистості дошкільника його робота ніколи не буде ефективною».
9. Важливим чинником є створення розвивального середовища, яке повинно відповідати віковим особливостям дитини старшого віку.
10. Рекомендації дидактичних ігор, які сприяють розумовому розвитку старшого дошкільника:
 - Дидактична гра «Звари борщ та компот» (Додаток Р) – навчити дітей розрізняти овочі від фруктів, правильно називати їх; розвивати мислення, увагу, пам'ять, мовлення дітей; виховувати самостійність, спостережливість.
 - Дидактична гра «Опиши овоч» (Додаток Н) – закріпити знання дітей про овочі; вчити описувати їх за допомогою муляжів; розвивати зв'язне

мовлення, абстрактне мислення, увагу, пам'ять; виховувати старанність, активність у грі.

– Дидактична гра «Магазин» (Додаток С) – формувати вміння дітей вміння купувати предмети за ввічливі слова, описувати предмет; розвивати зв'язне мовлення, мислення.

– Дидактична гра «Що зайве?» (Додаток Т) – систематизувати знання дітей про предмети; формувати вміння узагальнювати, групувати предмети за певною ознакою, добирати до них узагальнююче слово (меблі, іграшки) розвивати логічне мислення, пам'ять; виховувати пізнавальний інтерес до цікавих завдань, наполегливість.

Дидактична гра «Опиши овоч»

Мета гри: закріпити знання дітей про овочі; вчити описувати їх за допомогою муляжів; розвивати зв'язне мовлення, абстрактне мислення, увагу, пам'ять; виховувати старанність, активність у грі.

Хід гри:

Вихователь дає дітям овоч (або його муляж), а вони підбирають прикметники, що його характеризують.

Після цього вихователь забирає капустину і тому малюку, на якому зупинилася гра, дає інший овоч. Гра триває.

Словесний матеріал для гри:

Капустина – біла капустина, соковита капустина, кругла капустина, велика капустина, білокачанна капустина, важка капустина, пізня капустина, гарна капустина.

Буряк – столовий буряк, червоний буряк, хвостатий буряк, довгастих буряк, темний буряк, корисний буряк, невеличкий буряк.

Морква – оранжева морква, довга морква, тверда морква, вітамінна морква, крупна морква, соковита морква, солодка морква, яскрава морква.

Цибуля – кругла цибуля, гірка цибуля, цілюща цибуля, маленька цибуля, золотава цибуля, блискуча цибуля, жовта цибуля, гладенька цибуля. Картопля – овальна картопля, коричнева картопля, сира картопля, велика картопля, улюблена картопля, сортова картопля.

Помідор – круглий помідор, соковитий помідор, м'який помідор, гладенький помідор, червоний помідор, поважний помідор, стиглий помідор, кислий помідор.

ДОДАТОК П

Дидактична гра «Дерево, кущ, трав'яниста рослина»

Мета гри: розвивати увагу, пам'ять, спостережливість, мислення, мовлення, дрібну моторику рук; закріплювати знання дітей про рослинний світ, зокрема, дерева, кущі, трави; навчати аналізувати та групувати рослини одного виду за допомогою фішок; виховувати екологічну свідомість, любов до природи.

Хід гри:

Діти підходять до ілюстрацій, на яких зображені дерево, кущ та трав'яниста рослина.

– Дітки, що намальовано? (*Дерево, кущ, трав'яниста рослина.*)

– Правильно, урожай ми збираємо з дерев, кущів та трав'янистих рослин.

– А чим дерево відрізняється від куща? (*Дерево має один міцний дерев'яний стовбур від кореня.*)

– А кущ? (*Декілька дерев'яних стовбурців від кореня.*)

– А чим відрізняється від дерева та куща трав'яниста рослина? (*Вона має м'які трав'янисті стеблини від кореня.*)

– Яблуко ми збираємо з чого? (*З дерева*) Калину ми збираємо з чого? (*З куща.*) Помідори з чого? (*З трав'янистої рослини.*) Груши з чого? (*З дерева.*) А огірки? (*З трав'янистої рослини.*)

– Дерево, кущ, трав'яниста рослина – як все це можна назвати одним словом? (*Рослини.*)

Дидактична гра «Звари борщ та компот»

Мета гри : навчити дітей розрізняти овочі від фруктів , правильно називати їх ; розвивати мислення , увагу , пам'ять , мовлення дітей ; виховувати самостійність , спостережливість.

Хід гри:

– Погляньте, до нас прийшла Лялька, вона дуже хоче приготувати щось на обід, але забула, як це зробити. Давайте ми їй допоможемо та зваримо борщ та компот.

На столі знаходяться дві каструлі для борща та компота. Біля них лежать муляжі овочів та фруктів.

– Що нам потрібно для борща? А що потрібно для компота?

Вихователь викликає одну дитину, вона підбирає всі потрібні овочі для борщу.

(Каструля знаходиться на плиті.)

В мене є кругленький горщик.

Я зварю у ньому борщик.

Все, що треба, я скоріше

Мию добре, чищу, ріжу.

Ось вже борщ кипить, малята, –

Треба кришечку підняти, *(Вихователь піднімає кришку каструлі.)*

Трохи вогник прикрутити...

«Не збіжи!» – просять діти.

– Діти погляньте чи правильно ми зварили борщ?

Вихователь викликає іншу дитину для приготування компоту. Всі спостерігають за процесом.

– Погляньте, чи правильно ми зварили компот?

– Наш обід вийшов дуже смачний, Лялька дякує за допомогу.

Дидактична гра «Магазин»

Мета гри: формувати вміння дітей вміння купувати предмети за ввічливі слова, описувати предмет; розвивати зв'язне мовлення, мислення.

Обладнання: іграшки та предмети побуту.

Хід гри:

Вихователь запрошує дітей до магазину, який щойно відкрився.

– А перш ніж купувати, згадаємо правила поведження в магазині.

– Молодці! Як гарно ви все знаєте.

– Ви можете купити в мене іграшку, але не за гроші, а за ввічливе слово, наприклад «Доброго ранку! Дайте мені будь ласка ляльку. Дякую, гарного дня!».

Діти стають в чергу та купляють предмети за ввічливі слова.

– Дякую вам, діти, що завітали до мого магазину!

Дидактична гра «Що зайве?»

Мета гри: систематизувати знання дітей про предмети; формувати вміння узагальнювати, групувати предмети за певною ознакою, добирати до них узагальнююче слово (меблі, іграшки); розвивати логічне мислення, пам'ять; виховувати пізнавальний інтерес до цікавих завдань, наполегливість.

Хід гри:

Перед дітьми лежать картки із зображенням предметів.

– Я вам підготувала зображення предметів. Що тут зображено? (*Стіл, диван, лялька, машинка ...*)

– Так, правильно. А як ви гадаєте, тут є зайві предмети? Які?

– Як ми можемо сказати одним словом? (*Меблі, іграшки ...*)

– Гарно попрацювали! Молодці!